

ФАНИ ПОПОВА-МУТАФОВА
СЕДМИЯТ ГРЯХ

chitanka.info

По същото време българите подновили войната и твърде много опустошили Гърция. Силно разгневен срещу тях, император Василий дал обет пред бога, че ще стане монах, ако ги подчини на гърците. И воювайки с тях упорито в течение на петнадесет години, той бил победен в две големи сражения. Най-сетне, след като българските царе Самуил и Арон били убити, той завладял цялата им земя, разрушил най-силните им градове и крепости, навсякъде в тях поставил гръцки гарнизони и откарал в плен по-голямата част от българския народ. И както бил дал обет занаяпред до края на живота си бил облечен отдолу с монашески одежди от гръцки образец, заживял в пост и въздържание, а само вънкашно се обграждал с императорските знаци.

(„История на франките“, кн. III, стр. 106–148 Адемар де Шабан, 988–1035)

I

Това се случи в Преспа, по времето, когато велемоцният комит Никола бе оставил на синовете си завета да продължат докрай борбата за свободата на българския народ, когато Самуил още не беше пренесъл столицата си край бреговете на Охридското езеро, а съпруга на първородния му син бе дъщерята на маджарския крал Стефан.

Двете жени се спряха едновременно пред прага на царския трем, към който се бяха отправили, за да поднесат на младата маджарка честитите си за именния ѝ ден. Две благи старчески очи кръстосаха избледнелия взор с огнения поглед на две тъмни зеници.

Старата сестра на Самуила почака малко, надявайки се, че невестата на Иван Владислав ще ѝ стори път да мине. Многобройни женски очи се устремиха с жадно любопитство към примамната гледка. Защото всички познаваха упорития нрав на надменната ромейка и с нескрито злорадство очакваха да видят как ще сведе чело и ще отстъпи път на по-възрастната си сродница, макар тя да беше само съпруга на дребен болярин от Битолския край.

Отгледана в дома на богат сановник, младата съпруга на Ароновия син Иван Владислав бе сякаш родена да краси някой престол, а не да води пуст и еднообразен живот сред тишината на Преспанските брегове, обградена от дебелите крепостни зидове, като вехнещо цвете, жадно за обилно слънце и простор. В неспирна тревога и безкрайна кървава бран минаваха и отминаваха годините, а хубостта на първата красавица в Самуиловите чертози отминаваше и тя, безполезна, без блясък и слава.

И в тоя празничен ден, когато наследницата на престола, съпругата на Гавраил Роман, приемаше поздравленията на свои и чужди, всички, които зърнеха величествената осанка на Владиславовица, гордото издигнато чело и плавната походка, неволно си помисляха — за царица е била родена Мария.

В това време тя незабелязано се оглеждаше наоколо си и дебнеше върху всяко лице отгласа на мислите, които събуждаше

нейното явяване. Едва когато забележеше в очите на мъжете неприкрита възхита, а в погледа на жените мълнията на завистта, само тогава сърцето ѝ се отпуснаше в ликуващо доволство. Да бъде почитана и уважавана, да възбужда възторг и завист — това бе непрестанната храна на честолюбивата ѝ душа. Да бъде над всички. Да стои по-горе — по всичко.

Ала това бе ненаситна страст, която никога не се утолява.

Надменността изгаряше кръвта и с тънка, безмилостна отрова. Тщеславието я тласкаше към все по-високи, непостижими цели. Затова сега Мария не можеше да превие буйния порив на своето високомерие и да стори път на беловласата старица.

С високо изправена глава тя се изстъпи напред, премина прага и се отправи към маджаркинята, която подаваше десница за целувка, седнала върху разлат стол, покрит с белоснежен китеник. Мария стори нужния поклон и докосна устни до дребната мургава ръка.

Не, не можеше да се нарече красавица дъщерята на крал Стефан.

Слабичка, тъмнокоса, с ясносини зеници, тя внушаваше по-скоро милост, отколкото любов. Омъжена съвсем млада, като залог за съюз и приятелство между българи и унгарци, тя не бе успяла да спечели любовта на снажния левент Гавраил Роман, нито да добие някакво влияние сред людете, на които щеше някога да бъде владетелка. Поне едно дете да беше добила. Ала всички я обичаха заради тихата ѝ свенливост, заради кротостта на обноската и сърдечния нрав.

От нейното око не убегна това, което се беше случило пред прага на трема с пъстроизписани сводове, затова тя тихо помъмри:

— Не беше хубаво това, което стори, Мария...

Гъркинята пламна. Алени вълни заляха лицето ѝ чак до снежнобялото чело. Изваяните ноздри трепнаха в зле потулен гняв.

— Струва ми се, че в Константинопол са ме изучили кое е хубаво и кое не е редно, госпожо.

— Тя е стара жена, нашата леля, трябваше да отстъпиш от почит не към сина, а към годините ѝ.

Владиславовица се усмихна:

— Ако тя е била дъщеря на комит Никола, аз съм снаха на неговия син Арон. Тя може да има повече години от мене, но аз съм майка на шест сина и шест дъщери, а тя няма нито едно...

Стрелата улучи точно.

Маргарита наведе очи. Лицето ѝ загуби всеки цвят. Тя знаеше съвсем добре, че никога народът няма да я почувствува своя, родна, никога Гавраил няма да разгърне сърце към нея, докато не дареше поне едно мъжко дете за Самуиловия престол. Ала безплодна беше утробата ѝ. И напразни бяха молитвите и сълзите ѝ над гроба на свети Ахила.

Тя стана, пресрещна старата жена, целуна ѝ ръка, покани я да седне от дясната си страна. Жените следяха мълчаливия двубой неподвижно, затаили дъх.

Мария не трепна. Не наведе чело. Изглежда всички наоколо си с остър взор, който искаше да проникне зад всяко дребно движение, зад най-спотаения шъпот. И видя два чифта сини очи, които я гледаха с неприкрит укор. Мария отмина с пренебрежение гнева на най-малката Самуилова дъщеря Рипсимия. Отдавна те двете не можеха да се понасят, еднакво честолюбиви, еднакво упорити. Говореха си само пред хорски очи, от приличие. Ала другата? Как смееше Ирина, пленницата от Лариса, да показва тъй явно омразата си към нея? Една обикновена пленница, която държеха по милост в Самуиловия дом...

И без това Мария отдавна бе възневидяла прекрасната ларисчанка. Тя не можеше да търпи по-хубава жена от себе си. Какво намираха хората в тази тънка, висока мома, чиято талия щеше да се прекърши сякаш от мършава стройност?

Владиславовица сви гъстите си вежди, впери повелителен взор в лицето на пленницата. Не вещаеха нищо добро тия горящи тъмни очи.

Ала Ирина им отвърна с невъзмутимо достойнство, без да склони своите чисти сини зеници.

Интригата бе готова още същата вечер. На Гавраила бе донесено, че жена му праща тайни вести в Маджарско, за да отстине още повече от нея. А на Маргарита бе подхвърлено, че мъжът ѝ не е безчувствен към красотата на пленничката от Лариса. В ревността си маджарката щеше да наложи Ирина да бъде изгонена от двора.

Но стана нещо неочаквано. Получи се тъкмо обратното.

Маргарита биде напусната и изпратена обратно в родината си, без да подозира самата тя, че вече носи в утробата си бъдещия Петър Делян, а Ирина стана съпруга на Гавраила и наследница на престола.

Това Мария нямаше никога да прости.

II

Василий II не можеше място да си намери.

Той влизаше от една зала в друга на великолепия триклиний от карарски мрамор, където бе пренесъл жилището си, за да се запази от бурните южни ветрове, излизащи на ширната тераса, отправил намръщен взор към земята, която комит Никола, заедно със синовете си, наричаше България, за да запази свободна поне западната част на великата българска държава. А сега там, синът му Самуил с неукротима дързост пречеше на всичките му замисли. После отново Василий се прибираше вътре, залутан от стена до стена, между лъскавите мрамори на стълбовете, отмервайки широки, неспирни стъпки по пъстрата мозайка на пода.

Кой можеше да помисли, че след смъртта на Петра и пленяването на двамата му снове, Борис и Роман — тия опасни и смели Симеонови внуци — комитските снове ще дръзнат да се борят за запазването на едно загиващо царство?

Гневни въздишки повдигаха гърдите на василевса. Ето, след като му бяха отнели Лариса, тия непреклонни българи щяха да му вземат и цяла Тесалия. И при Щипоне проклетите скити го бяха принудили да се спасява в позорно бягство, като бяха заграбили дори шатрата му, съкровището и целия военен обоз, избивайки безброй ромеи.

А сега мизите бяха сложили око и на Солун...

Василий изстена в безсилна ярост, сви юмруци, удари по мраморната маса. После падна в тежка умора върху дъбовото кресло, склони чело. Дълбока въздишка разчупи гърдите му.

Непобедими бяха Самуиловите пълчища, непревземаеми гордите му крепости. Смъртният двубой се водеше отдавна. Още от времето, когато мекото сърце на Петра, сина Симеонов, бе допуснало в мощното царство на българите да влезе изкусното византийско лукавство, заедно с богатата прикя и безбройната свита на Мария-Ирина. Не. Още по-рано. Когато мъдрият Симеон бе разбрал, че велико царство се не пази само с меко сърце и християнска милост, а има

нужда от мъж с яка десница, която да върти бранен меч, великодушен и благороден, но безмилостен към този, който иска да стори зло на поверения му народ. А може би още по-рано, още от мига, когато хан Борис бе приел заедно с кръста и духовната опека на Византия.

За какво бе тая дълга, изкусна, лукава борба, когато днес всичко, изградено с толкова мъдро търпение, трябваше да рухне под дивата бранна сила на комитопулпте, синовете на оня „великото мощен комита между българите“, наречен Никола. Тия верни войводи, които бранеха педя по педя своята земя. Всичко бе загубено.

Василий скръсти ръце на гърба си и отново се залута, без цел и посока, изпълнен с горчив срам и кипящ гняв. Неволно се отправи към галерията на Константин Порфирородни, където между многобройните томове на императорската библиотека се намираще тънък свитък, подвързан в кожа и позлата, изписан с красиви миниатюри и четливи закръглени букви. Прочутият поет Йоан Геометър изливаше в пламенни стихове своята мъка, своите копнежи, своите надежди.

И Василий обърна пак на същата страница, много пъти четена и запаметена.

„Горе комета пали етера, долу комит опустошава запада. Тая звезда е символ на сегашния мрак. Тя изчезва с изгряването на слънцето, а оня се възпламенява със залязването на Никифора. Тоя страшен тифон всичко изгаря. Где са ревовете на твоята сила, о вожде на непобедимия Рим? Царю по природа, победоносний Никифоре, като се малко понавдигнеш от гроба, ревни лъве, и научи лисиците да живеят в скалите...“

Василий ядно захвърли книгата на масата. Силата му бе сломена. Не, със сила той не можеше да смаже враговете... Друго бе нужно. И василевсът плесна с ръце, заповяда да повикат мъдреца Фотий. Преподобният светител дойде при него със смирено наведени клепачи. Под мишницата си пак носеше скъпо подвързана книга.

— Нося ти, сине, съчинение, което ще ти помогне в голямата грижа, която изживяваш... Препрочитам тази творба на Константина Багрянородни и не мога да се начудя на дивната му мъдрост. Напътствията му са безсмъртни и важат за всички народи и всички времена. „Не са само военните сили“ — пише той — „които държат в страх народите и пазят границите. Често пъти по-важно е да се все

смут сред вождовете на неприятеля, да се купи разположението им със скъпи дарове и ласкателства. Да се създаде своя партия сред чуждите народи като се насърчават и раздухват споровете ѝ с противниците...“

Василий затвори очи, въздъхна облекчено.

Все пак имаше и друго оръжие за борба с непобедимите крепости и храбрите войводи. То събаряше и най-яките стени, сриваше недостъпни калета, правеше юнашките сърца кротки и смирени.

Още на следния ден към България заминаха многобройни ловки и велеречиви пратеници, преоблечени като търговци, монаси, учени. Над главите им не се вееха бранни пряпорци. Десницата им не стискаше меч или копие. В джоба им се таеха само две невинни, ала най-опасни оръжия: ласкателно писмо, скрепено с императорски сигили и тежка кесии с лъскави златици.

III

Жената на боляра Гудел редеше огърлие след огърлие на стройния си врат, слагаше пръстените, които гъркиня робиня ѝ подаваше от сребърното сандъче, ала разсеяният ѝ поглед не виждаше в огледалото от излъскана стомана своя собствен образ, а засмяното тържествуващо лице на Василида, съпругата на войводата Богдан, който напоследък бе получил от Самуила високото звание — топарх на вътрешните крепости.

Яд гризеше сърцето на болярката. Тъй беше винаги. Преданите и верни войводи си оставаха само войводи. От десет години брат ѝ си стоеше все в своята далечна и бедна област, а такива като Богдан, за когото се разправяше, че убил своя тъст Матеица, понеже старецът намерил на масата му писмо от Василий, в което византийският император му обещава сан патриций в Цариград, ако служи на гръцкото дело, такива бяха най-почетени.

Разправяше се. Шушукаше се. Та за кого ли не се говореше? Мълвата не бе пощадила дори всесилния кавхан Дометиан. Ала можеше ли да се докаже? А Богдан с чисто лице сядаше на царската трапеза, като най-предан Самуилов другар и сега ставаше дори топарх.

Болярката гневно свали бисерния венец от челото си, облиза засъхналите устни и като дочу стъпките на мъжа си, махна на робинята да излезе, почна силна да плаче.

Войводата Гудел изгледа смаян жена си.

— Не си се подредила! Службата ще почне вече, а ние трябва да сме там преди царя. Какво пак си недоволна? Гривни и огърлия ли нямаш? Нова мантия ли не си направи от най-скъп цариградски аксамит?

— Гривни... Аксамити... Добре, че баща ми ги подарява на едничката си щерка. Каква полза да носиш безценни камъни, а да стоиш на края на царската трапеза? Сега кой ще може вече да говори с Василида! Като жена на топарх ще върви веднага подир царската челяд...

Войводата се изсмя високо.

— Гледай за какво седнала да плаче! По-скоро... Като искаш да стоиш на първо място, да си се оженила за някой патриций или дука...

— Върви сам на службата. Кажу, че съм болна. Не искам да гледам оная змия да ми се надсмива. Ех... Само Василий знае да цени верните си люде, да ги дарява, да ги издига. Оня никакъв войвода, Верейския Добромир, отиде на страната на Василий и веднага стана вестарх. Та защо да не стане Богдан топарх, а после патриций?

— Ама и Верей отиде в ръцете на Василий... — извика гневно Гудел и дигна ръка да я удари, за да замлъкне отровната реч. Ала не посмя. В сърцето му бе покълнала вече Неверната мисъл, слушана вече толкова пъти.

Когато едно царство трябва да загине, най-напред жените забравят своя дълг. А после техните съпрузи и синове.

Ловджийската дружина весело препускаше из нивята, без да се грижи, че ще изрони неожънатите класове. По заповед на войводата Димитри Тихон селяните бяха се покатерили връз стръмните скали, които обграждаха равнината, и пазеха лова да не избяга. Гледайки как се хаби без милост плода на тежкия им труд, людете проклиняха в ума си тежката неправда, обезверени, отчаяни.

Но войводата обичаше лова повече от всичко на света и нехаше, че разорява земите си и затъва до гуша в дългове за скъпи оръжия, хрътки и соколи. Това, което не можеше да му дадат данъците, той си докарваше с притеснения и изнудвания над търговци и прекупувачи, а когато и това не стигнеше, заемаше от лихвари или правеше сделки с митата.

Улисан в своята полувековна жестока борба със завоевателя, Самуил нямаше време да се заглежда всичко ли върви в ред из държавата му и много неща, много прикрити ропоти, много прегрешения избягваха от бдящото му към по-съдбовни неща внимание.

Надвечер ловджиите се събраха около огъня, накладен пред колибата на един дървар. Песяци натрупаха дивеча на купища и почнаха да ги разпределят.

Завъртяха се шишове с примамен мирис. Песни и смехове огласиха гората. Млади ловджийки наливаха в купите мелнишко вино и си играеха с дрънкулките, които висеха по крачката на соколите, крепко впили нокът в ръкавицата им. Между една закачка и друга, Димитър Тихон се наведе към ухото на стария войвода Николина:

— Ще ми заемеш ли пак тридесет перпери?

— Не си ми върнал още ония двадесет...

Войводата прехапа устни, наля си пак вино и сви вежди.

— Задържах ги от манастирския данък и трябва да ги внеса до събота вечер. Инак, ако се научи архиепископът, може да доложи на патриарха и да ме накаже.

— До десетина ще се опитам... Ала повече нямам... — отвърна загрижено младият Николица.

Когато се прибра късно през нощта в кулата си, Димитър Тихон завари в дворчето прислужници, които разхождаха изпотените коне на двама търговци от Силиврия. Той прие непознатите в трапезарията и запита какво искат от него. След това поръча да ги нагостят.

Двамата ромеи се поклониха дълбоко.

— Пътуваме за Драч, светлий господине. Ала чухме, че си дирил да купиш бисерен наниз за дъщерята на Битолския челник. Щял си да се годяваш за нея.

Войводата ги загледа поразен.

Приятелят му Николица не знаеше, че бисерният наниз струва тридесет перпери и вярваше, че наистина Димитър има да връща пари на манастири, а тия непознати, тия чужденци, знаеха всичко...

— Ние имаме за продан бисерен наниз, който не е по-лош от тоя, който продават солунските евреи, ала струва десет пъти по-малко... А можем да ти го дадем като заем. Ще го изплатиш на няколко пъти...

Не само жената на войводата Гудел прие от ръката на странник-певец писмо, отправено до мъжа ѝ. Василий II му обещаваще патрицианско достойнство, ако премине към людете, които бяха негови привърженици и искаха да се сложи край на борбата и се тръгне по пътя на помирението, да се свърши с кръвопролитията и настане покой в разорените от половинвековна бран земи. Лъстивите обещания влязоха дори в патриаршеския дом.

И почнаха яки крепости да отварят портите си, без бой и защита. Лошият пример заразяваше като грозна, смъртоносна болест. В 1002

година войводата Добромир предаде крепостта Верея без бой и Василий му даде сан „антепат“. Бранителят на близката твърдина Калидрон, Димитър Тихон, се обяви за привърженик на Василий, като изпрати вест на императора, че напуска крепостта с цялото си войнство без бой и защита. Крепостта Видин храбро се брани цели осем месеца, но Василий я покори, подпомогнат от предателството на местния архиепископ. В 1003 година Скопие се предаде от военачалника си Роман, който само по име напомняше смелия, храбър, ала злочест цар евнух, брата на Борис II. Избягал заедно с брата си от заложенството в Цариград, той за втори път бил пленен от Василий II през 991 година в бой при Димотика и отново хвърлен в Цариградските тъмници. Там издъхнал през 996 година последният потомък на славната Крумова династия Роман Симеон, далеч от роден край и родина.

А лъстивият поток на Василий заливаше страната: обещания за високи чинове, богати служби, имоти, скъпи гиздила...

Но вълната на неверността се плисна в неподкупната твърдина на Кракра, храбрият войвода на Перник. Нито евзонските копия, нито медоточните слова на тайни пратеници, нито звънът на жълтиците можаха да сломят гордата съпротива на българина. Докато арменецът Ашот и гъркът Хрисилий, единият зет, а другият тъст на Самуила, предадоха Драч на Василий II, войводите на Сървия и Воден не преклониха глава пред никаква съблазън. Пленен в боя при Сървия, войводата Николица бил отведен в Цариград, но там не приел званието патриции, с което Василий го почел, избягал и се върнал при Самуила, както войводата на Воден, пленен и отведен в Солун, три пъти пленяван и три пъти бягал, напуснал жена и деца, за да се върне в родината си. Ала когато бил отново заловен, Василий заповядал да го побият на кол.

И борбата продължи до последен въздъх, до последна капка кръв. Макар и да виждаха всички, че след битката при Сперхей борбата бе преминала от освободително дело за възвръщане на българската независимост, в отчаяна защита на загиващите последни остатъци от едно велико минало. И все пак надеждата, че отново може да изгрее звездата на България, не напускаше смелите защитници. Докрай, докрай... Съдбата даваше благословията си на този, който издържи докрай...

Нито Василий отстъпваше, нито Самуил. Отчаяната съпротива на българите озлобяваше до безумие упорития василевс. Ако би и планини от кости да покриеха полетата на полуострова, кръв да потече в речните корита, той нямаше да отстъпи, докато не сломи и покори това непреклонно племе. И злобата му мина всяка мярка. Той почна да ослепява хилядите пленници и да ги изпраща в България да всяват смут и уплаха.

Сърцето на Самуил не издържа. Не му останаха сили да понесе гледката на верните си войскари, завърнали се в родния край с извадени очи, окървавени и страшни, занемели в безмълвен укор, изпили до дъно чашата на нечовешко страдание...

И великият бранник, който не беше посмял да се обяви за цар, докато беше жив последният потомък от мъжко коляно на Преславския род, верен и предан до смърт, но който не се беше побоял да посече собствения си брат, заедно с целия му род, по древния старобългарски закон, сега не можа да понесе този последен удар.

А златото на Василий заливаше страната...

Колцина бяха още верни и предани като Кракра, Ивац, Николица, Гавра, Сермон?

IV

Девет дни Мария живя с трепетна надежда, че тя ще стане царица, а не омразната ларисчанка. Не беше ли Иван Владислав по-старши наследник от Гавраила Роман? Не беше ли той първенецът на Арона, по-старшият брат на Самуила?

Най-сетне бе дошло време да се разчистят старите сметки.

Царският венец!

Бленуваната диадема бе тъй близо...

Всичко бе подготвено. Отдавна още. Лукавите интриги на Владиславовица бяха оплели неразрушима мрежа. Чакаха само да издъхне старият Самуил, за да обяви топарх Богдан възшествието на новия цар.

На Йоан Владислав...

Този, който щеше да сложи край на безконечните Самуилови кръвопролития, който щеше да подаде приятелска ръка на василевса за мир и вечно придобряване. Защото не е неустрашимият и дръзновен Гавраил, който можеше да донесе покой на разорената страна. А всички жадуваха да се сложи най-сетне край на мъките и страданията. Защото Василий вече ослепяваше всеки заловен пленник и никой не искаше да залага очите си за една отчаяна безполезна борба. Деди, синове и внуци бяха оставили кости по всички чукари и поля на Долна земя. Напразно.

И тази дума — напразно — изкусно разнасяна от Мария, рушеше и отправяше по-зле от кинжал, по-опасно от змийски яд. Защо да се трупат планини от мъртъвци — още се белееха костите на убитите българи при Сперхей — защо да се връщат пленените без очи, не стигнаха ли ония 14 000 злочести люде, ослепени при Беласица?

Едно царство се рушеше. Една държава загиваше. И може би едничка Мария изпитваше ядовитата радост, защото това беше гибелта на Самуиловото коляно, на оня ненавистен род, който бе отнел живота на Аргона и правото на Владислава да се обяви за законен негов наследник.

Но през тия дълги години Мария не беше стояла със скръстени ръце. Половината от болярите, които трябваше да провъзгласят на събора новия владетел, бяха вече на тяхна страна. Нямаше тъй лесно Ирина и Гавраил да седнат на престола в палата, който извисяваше кулите си край Бялото езеро. Гъркинята тихо се изсмя. После въздъхна дълбоко, обзета от смътна тревога. Нямаше тъй лесно да се сдадат верните на Гавраила войводи.

Ослуша се. Клепалата на „Свети Ахил“ щяха да възвестят на преспанци, че поразеният от смъртоносен удар цар е изпуснал последната си въздишка.

Вестоносец препускаше да повика сина му Гавраил, който водеше бой с обсадилите Струмица ромеи. Със собствената си ръка Гавраил убил главния военачалник на Василия, като му пресякъл пътя за Солун. В това време предадените на Владислава боляри вече пристигаха един по един, изпреварвайки поддръжниците на Гавраила, които водеха жестока и победна бран.

Изведнъж Мария трепна. Обърна се. На прага стоеше Иван Владислав. Мрачен. С плахи, неспокойни очи. В същия миг се разнесоха бавните, тъжни призови на клепалата. Сърцето ѝ заби в луда тревога. Нима беше вече станала царица? С поглед запита и с поглед ѝ се отговори. Да. Свършено беше. След два дни дълбока несвяст Самуил бе скръстил завинаги уморените си ръце. Сърцето, което не бе трепвало от ека на битките, бе престанало да бие, сломено от страданията на народа му.

Беше 6 октомври 1014 година.

Да. Свършено беше. Самуил бе склопил око. Но защо Владислав въсеше вежди, защо такива страшни бръчки бяха насекли восьчното му лице? Нима щеше да се разколебае в последния миг?

Мария се спусна, сложи ръце на раменете му, разтърси го.

— Какво? Боиш ли се? Що чакаш?

Владислав мълчеше. Есенният вятър надигаше водите на Преспанското езеро и едри вълни се блъскаха в яката твърдина. Откъм града се зачу смътна глъчка: викове, женски писъци, детски плач.

— Народът е научил вече... — пошепна Мария и повтори настойчиво — Хайде... Що чакаш? Войводите ще почнат да се събират в престолната...

— Войводите... — пошъпна глухо Владислав, падна връз покритото с мечешка кожа ложе, закри очи с ръце. — Кой войвода?

— Богдан! Дометиан! Лазарица!

Владислав поклати глава.

— А Кракра, Ивац, Николица, Елемаг... Сега ли е време да вадим меч един против други?

Мария отвори широко очи. Мълнии се начупиха в тъмните ѝ зеници.

— Ти забрави, че си Аронов син! Законният наследник! Не уби ли Самуил баща ти, заедно с целия му дом?

Владислав скочи. Кипна в жилите му древната българска кръв на комит Николовия род. Улови жена си за ръцете, изви ги до болка.

— Чужденка си ти и чужденка остана! Не те боли за българското...

Мария сви презрително уста и се дръпна. Дишаше тежко и гневно:

— Жалък страхливец! Боиш се... Чакаш да видиш какво ще решат в болярския съвет... Страх те е от народа... Но аз ще отида... Само губим време! Гавраил може и да се не върне никога!

Иван Владислав ѝ препречи пътя:

— Какво си намислила, безумна? Забравяш ли, че дължа живота си на Гавраила? Той измоли баща си да ме пощади... Аз едничък оцелех...

— Тъкмо! За да отмъстиш... Аз отивам да обезпеча престола за синовете ти, за законните наследници: Фружин, Алусиан, Арон, Траян, Радомир, Давид...

Все пак Ирина, красивата пленница от Лариса сложи царски венец на хубавото си чело. Докато Мария разпращаше гончии до най-далечните войводски кули, за да има болшинство в държавния съвет, девет дни след смъртта на царя най-мощните български боляри бяха увенчали в Битоля Самуиловия първенец Гавраил за български цар. В чест на злочестия Петров син той си беше и прибавил името Роман.

Събраха се верните войводи около новия вожд и отново изгрят щастливата бранна звезда на България. Кален в безброй битки, храбър като баща си, мъдър от опита на толкова годишна борба, Гавраил поднови с нова мощ делото на комитопулите.

И поведе своя народ, с нов устрем, към бран и победа.

V

Мария надникна във всички покои, увери се, че цялата и челяд — шестимата сина и шест дъщери — са отпуснали чело в мирен сън, след това се върна тихо в малката оръжейна стая, надникна през рамото на мъжа си и отново зачете писмото, което Владислав държеше отворено пред себе си. В своето тайно послание, което Владислав вече от няколко часа четеше и препрочиташе, Василий II пишеше:

„Защо не отмъстиш за кръвта на своя баща? Приеми от мене злато и сребро, колкото ти е угодно, и бъди в мир с нас, и си вземи царството на Самуила, който уби твоя баща, своя брат. И ако си посилен, убий неговия син Гавраила, който сега управлява царството. За награда ще ти дам, освен това, и града Драч...“

Двамата се спогледаха. Владислав наведе чело, поклати глава.

Гавраил... Но той имаше пет сина и две дъщери...

Ала Мария мислеше за друго. Ирина, Ирина щеше да брани като лъвица децата си. Но тя не беше от същата кръв. Беше ромейка. Нима и тя трябваше да бъде пожертвувана? Все пак пътят към престола трябваше да се разчисти. Все едно кой ще се изпречи пред него! И колкото може по-скоро. Дорде Гавраил не се е още закрепил с някоя голяма решителна победа над византийците.

Не мина година откак Самуил бе успокоил тревожния си дух, погребан на острова Свети Ахил, когато грозна вест порази българите право в сърцето.

Дръзновеният Гавраил Роман бе убит по време на лов от братовчеда си Иван Владислав.

VI

През една душна августовска нощ царица Ирина усети, че сън няма да склопи очите ѝ в тежка отмора. Тя стана от ложето си, отмахна завесите от издълбаните в дебелите стени прозорчета, вдъхна жадно пресния въздух, потри с длан пламналото си чело.

Каква тъмна тревога свиваше сърцето ѝ в неясни прокоби? Отдавна вече в Битоля не бяха дошли вести от цар Гавраила. Какво ставаше с обсадата на Мъгленската крепост? Там се бяха събрали най-храбрите войводи, решени заедно с Гавраила да бранят до последния си въздъх свободата на бащинията.

Ромеите бяха упорити. Ала и българите не бяха по-малко от тях.

Борба докрай!

Някакъв лек шум накара Ирина да изтръпне. Изплашен вик заглъхна в гърлото ѝ, ала бърза усмивка просия по изплашеното ѝ лице. Най-големият ѝ син Самуил бе влязъл незабелязано в покоите ѝ. Той също не можеше да заспи. И него, непълновръстният юноша, разяждаше глухо неспокойство.

— Сънувах грозен сън и не можах вече да затворя око. Целият ни дом гореше в пламъци до небето... Кулата се срина и ние останахме под съсипиите...

Царица Ирина поклати глава, погали сина си по косите.

— Ти още не можеш да забравиш как Василий изгори палатите извън крепостта, не ги жали. Ще си построим нови по-хубави. Само веднъж баща ти да се върне...

Изведнъж двамата се спогледнаха изтръпнали.

Тежки стъпки кънтяха по заглъхналите тремове. Желязо звънтеше в кобна заплаха. Юношата се хвърли към майка си. И вместо да дири защита в нея, той се почувствува мъж и закрильник, обгърна с десница раменете ѝ, подири с очи оръжие по стените.

— Не бой се.

Пред вратата се издигнаха писъци и яростни викове. В стаята нахлуха войскари с окървавени мечове. Зад тях се мяркаха борещи се

сенки. Глухо отекваха падащите тела връз каменния под.

Ирина стисна клепачи, прегърна крепко детето си. В сърцето ѝ се отрони гореща благодарност: добре, че малките останаха в Преспа...

Защото тя добре знаеше откъде иде грозната напаст, чия ръка е насочила към тях тия окървавени оръжия. Безмилостна щеше да бъде заповедта:

„С целия им род!“

— Мъглен падна в ромейските ръце! Илиица и Дометиан са пленени! — извика войводата Богдан, задъхан от яростен шемет — доста вече! Свърши се вече с размирния Самуилов род! Гавраил загина. Кръв за кръв! Дойде най-сетне ред и Ароновото коляно да царува. Да даде мир на страната...

Царицата и наследникът се спогледаха отчаяно.

Цар Гавраил Роман бе мъртъв!

Окървавени ръце поемаха българската корона. Най-сетне Мария беше възтържествувала. Връз трупове тя щеше да мине, за да се качи на престола. Най-сетне...

Дръзки ръце посегнаха, грубо разделиха майката от сина. Блеснаха мечове. Нова топла кръв обагри пода.

— Убийте и мене — викаше безумно младежът, като простираше вързаните си ръце към мъртвата царица.

— За тебе е определена друга участ, момко... — каза ехидно началникът на стражата. — Твоят братовчед Фружин ти изпроси живота, тъй както някога Гавраил измолил от баща си пощада за цар Владислав. Ти няма да умреш...

Ала още същата нощ на нещастния младеж изсушиха очите като доближиха до зениците му насветлено желязо. И това бе една милост. Този път дарена от новата царица. Защото младият Самуил можеше да бъде ослепей и по друг, по-жесток начин: като му избодат очите с нажежени острия.

Мария бе великодушна. Най-сетне царският венец искреше връз още тъмните ѝ коси, багреница обвиняваше величествената ѝ осанка, ръката ѝ държеше жезъла на властта.

Но тя не знаеше, че жезъл стои здраво само в ръката на този, който принесе жертва нещо свое, който даде скъп данък, откъснат от собственото сърце, който даде обет да се лиши от най-ценния дар, даващ смисъл на живота му.

VII

В това време войводата Теодор, брат на кавхан Фиоменикон, пътуваше към стана на византийския император и носеше послание от новия български владетел Иван Владислав, който известяваше на Василий II за смъртта на цар Гавраил Радомир и своето възкачване на престола, като му обещаваше вярно приятелство, за да настане вечен мир между двете враждуващи страни. Той се задължаваше и да изпълнява точно всички предварително уговорени условия: да управлява страната си съгласно волята на василевса, без да предприема никаква работа против неговата воля.

Може би царският венец изглеждаше по-примамлив, гледан отдалеч, връз чужда глава. Твърде скоро Иван Владислав разбра колко страшна е тежестта му. Твърде скоро Мария се убеди, че е по-лесно да сложиш на челото си искрящата диадема, отколкото да я запазиш.

Този, който им бе помогнал да седнат на българския престол, сега открито кроеше коварни замисли и против тях самите. Василий им бе обещал Драч, а все още се бавеше да им даде разрешение да влязат в него. Ромейските стражи отказваха да пуснат българските войскари да го заемат. Тъй ли съдържаше думата си василевсът?

Иван Владислав кипеше в тайна неприязън. А Теодор се бавеше. Не се връщаше поне войводата Арсений, който го придружаваше, да се обади, да разберат какво става с преговорите.

Новата царица Мария, заета с уреждане на престолния двор, нямаше време да забележи тези неща. Премного увлечена от новото си достойнство, след като милостиво бе прибрала при себе си сираците на Ирина и Гавраил, тя нямаше вече никакви угризения, никакви грижи, освен да брани стръвно, с всички средства короната, която носеше с толкова гордост и напетост.

Екатерина и Рипсимия, Самуиловите неомъжени дъщери, бе изпратила в Костур, по-далеч от блясъка на Охридския престол, а ослепения наследник, първородният син на Гавраил, в обителта Свети Наум. Малолетните му братя и сестри играеха с невинна безгрижност

заедно с нейните собствени синове и дъщери. Кой щеше да дръзне да открие на бедните сираци истината за смъртта на баща им и майка им? И без това вече мълвата разнасяше навсякъде хитро скроената лъжа; великомъченик Димитрий бе пронизал с мълниеносно копие безсърдечния цар Гавраил, който излъчвал людетe си да тичат пред него, по време на лов, за да приемат първи яростта на подгонените зверове...

Мирослава живееше с мъжа си Ашот в Константинопол, като „зости“ на императрицата, сред леност и разкош. Само Косара бе опасна. Тя нямаше никога да прости. И не трябваше да се изгубва от око нито едно дело на Владимира и жена му.

Когато великият domestik съобщи, че трима войводи пристигнали в Охрид и желяели да му говорят, първата мисъл на Мария и на Владислав бе да откажат приемането им. Какво тайно желание водеше верните Гавраилово люде при тях? Какво диреха от тогава, когато наричаха навсякъде кървав натрапник? Не. Владислав нямаше да срещне лице с лице Кракра, Ивац и Сермон. Не смееше. Боеше се и с дръзка надменност заяви, че е твърде зает с държавни грижи и не може да отдели време за тях. Но те отговориха, че ще имат търпение дорде царят свърши работите си, ако ще недели и месеци да чакат в калето на Охридския войвода.

Когато чу тоя смел отговор, царица Мария начумери вежди, ръцете ѝ се разтрепераха от гняв. Каква дързост!

Тя отвори уста, за да отговори наместо мъжа си, че волността на тримата знатни войскари няма да остане ненаказана, ала вниманието ѝ се отвлече от глъчката, която се издигна навън, в преддверието, между стражите и някой, който искаше на всяка цена да го пуснат вътре.

Царят и царицата изтръпнаха.

Ивац ли беше?

В стаята се втурна прашен, морен пътник, облян в пот, с изтощено лице и тревожен взор. Двамата отдъхнаха. Владислав се спусна към войводата Арсений.

Къде е Теодор? Сам ли се връщаш? Какви вести носиш?

— Лоши вести!

Мария и Владислав се спогледаха смаяни. Какво се бе случило?

Верният войвода диреше задъхано думи как да каже грозната истина. После извика, изпълнен с негодувание и ярост.

— Василий подкупи Теодор да те убие, господарю мой!

Царят вдигна уплашено ръка, сякаш да се запази от невидим удар. Тъй зловещи и невероятни бяха тия слова. След това изведнъж необузdana ярост го обля с огнени пламъци. Червена мъгла се спусна пред очите му.

— Василий! — изрева той в мъчителна болка, притискайки десница до сърцето си. — Ах, изменникът!

Думите заглъхнаха на устните, лицето му побеля. Поеха го, сложиха го на одъра.

Изменник... Имаше ли той право да се оплаква, че е бил измамен? Не беше ли той изменил на Гавраила, не беше ли го погубил — него, този, който някога му бе спасил живота? Бе дошел ред да изкупва... На предателя с предателство, на убиеца с убийство се отвръщаше.

— А Теодор? — попита глухо Мария. — Прие ли това?

— Кавхан Теодор по целия път назад ме увещаваше аз да извърша убийството, като ми предлагаше богата награда и висок чин.

Мария изохка и закри лице с ръце, обърна се към стената. Срам я изгори цяла, че и тя принадлежи към този народ.

Не, врагът не се спираше пред нищо. Дори унищожаваше и своите помощници, щом те му бяха вече ненужни, или ставаха опасни. Тя сви пестници, отметна назад глава. Добре. Те приемаха предизвикателството. Щом Василий искаше да мине през тях, може би щеше да се разкае за нечуваното си вероломство. Тя плесна с ръце. На притеклия се страж заповяда:

— Съобщете на тримата войводи, че царят ги чака.

Когато Ивац, Сермон и Кракра влязоха при царя и той им подаде ръка, всички стари вражди паднаха, забравиха се омрази и обиди.

Трябваше всички сили да се съберат за обща, непоколебима борба против неумолимия смъртен враг.

Наскоро и новият кавхан Теодор загина, прободен с кинжал от незнайна ръка.

Отново сплътени около своя нов цар, забравили всички стари ежби и омрази, потъпкали кървавите братоубийствени борби на миналото, за да продължат делото на комит Никола и рода му, в чиито жили течеше върната българска кръв. Защото, когато бе загинал в мрачната Цариградска тъмница, през 996 година, последният

Преславски цар, който се беше отрекъл от името на византийския си дядо Роман и бе приел това на дядо си Симеон, борбата за защита на българската държава бе подета от тия, които произхождаха от рода на Симеона и Петра, по второ коляно. И бяха сложили на главата си българската корона чак когато бе угаснала последната издънка от мъжкото коляно, започнало при Крума и завършило при злеорисания цар-евнух.

Василий оттегли своите пълчища, за да продължи тайно, с нови средства, остървения двубой. Йоан Владислав започна усилено да строи нови крепости и да поправя старите. Най-голямо усърдие той положи в поправянето на древната родова кула в Битоля, построена от благоверния комит Никола, която бе изгорена и срината от Василий II.

На бялата мраморна плоча, поставена над главната порта, стоеше надпис, който да припомня на бъдните поколения, че:

„През 6523 година от сътворението на света (1015 от Р.Хр.), обнови се тая крепост, зидана и правена от Йоан самодържец български. И с помощта, и с молитвата на пресветата владичица наша Богородица и застъпничеството на дванадесетте и на върховните апостоли. Тази крепост бе направена за убежище и за спасение и за живота на българите, започната беше крепостта Битоля през месец октомври и в дванадесетий ден се завърши в края. Тоя самодържец беше българин по род, унук на Никола и Рипсимия, благоверните, син на Арон, който е брат на Самуил, царя самодържавен, и които двама разбиха в Щипон гръцката войска на цар Василий, където бе взето злато. А този самодържавен цар разбит биде в 6522 (1014) година от сътворението на света и почина в края на лятото.“

В равното Битолско поле Ивац победи византийския пълководец Гонициат. При Перник Кракра устоя на новата тримесечна обсада и отхвърли стремителния щурм на желязото и златото. Струмица и Средец храбро се държаха. След като бе навлязъл в Охрид, без да заеме крепостта, Василий почна да дири нови съюзници, нова помощ, защото не знаеше вече как да се справи с това гордо и непобедимо племе.

Владислав беше обявил за своя нова столица Битоля. И борбата продължаваше. Все тъй неумолима и безпощадна. Българите не губеха вяра в крайната си победа.

Но невинно пролятатата кръв настървява. Веднъж станал убиец, Владислав не можеше вече да се спре. С кръв спечелената корона с кръв трябваше да се варди. Лошите дела раждат лоши помисли. Навсякъде Мария виждаше нови противници, нови тайни съзаклятници, нови неизвестни врагове.

А Василий II не искаше да бъде запомнен като последен император на Византия. Защото границите: на българската държава вече надминаваха пределите, на цар Петър. Целият полуостров постепенно се изпълваше с мощни крепости, пълни с дръзновени български войскари. Краят на Константинополската империя приближаваше.

Тогава гордостта на жестокия василевс се сломи.

Някога, когато почваха да зидат нещо, което да бъде трайно, людете вграждаха в него някаква жертва. Отказваха се от нещо много скъпо. Имаше ли нещо по-скъпо от блясъка на императорския венец?

И Василий падна на колене пред златообкована икона и даде страшна клетва: ако успее да покори българите, ще стане монах до края на дните си.

И с вярата в силата на дадения обет, той отново подкачи борбата.

В това време Мария нашепваше на мъжа си:

— Косара и Владимир са най-опасните ни врагове...

Владислав поклащаше глава, гледаше я учуден:

— Грешниш, Марийо... Те са най-смирените люде на света. Те не замислят нищо против нас. Живеят в святост и благочестие, грижат се само за спасението на душата си... Народът ги тачи и обича, защото управляват със страх божи и справедливост...

Гневно съскаше царицата:

— Та тъкмо затова са опасни...

И бавно грешната мисъл свиваше отровното гнездо в сърцето на царя.

Да. Опасни бяха. Косара бе дъщеря на Самуила, сестра на Гавраила... Народът ненавиждаше Мария, ала почиташе Косара като светица... Злодеят не мрази нищо повече от чистия човек. Грешникът не може да понася неопетнения, както бухалът бяга от светлината. И змията на гордостта — седмият от смъртните грехове и най-грозният — продължаваше да нашепва:

— Те са най-опасните... Народът помни...

Народът наистина помнеше. След половин, век скопският болярин Георги Войтех предложи българския скиптър на един правнук на Косара, Константин Бодин, който стана български цар под името Петър.

Отровният съсък замлъкна чак когато още един труп легна връз стъпалата на окървавения Владиславов трон. Благодестивият и благороден княз на Дукля. Зета и Требине трябваше да изкупи с кръвта си обичта на народа.

Но и това не закрепи трона на Владислава.

Не беше по силите на един човек да брани родината си и да защитава венеца на главата си.

Който бе извадил нож, за да убие ближния си, трябваше от нож да умре.

Незнайна ръка прониза в неверен час и царя Йоан Владислав. Тъкмо когато войските му бяха обсадили Драч. И отново изтръпна цялата българска земя.

Кой бе изпратил тази кама, кой я беше сложил в ръката на безумеца, който не знаеше какво върши?

А измамният шъпот на Българоубиеца заливаше страната...

Той насочваше ръцете на убийците, рушеше съюза на българите с печенезите, разколебаваше прабългарската верност, сриваше крепости, влизаше в болярските кули, промъкваше се в шатрите на войводите, в патриаршеските покои, в палата дори.

Мощно.

Несъкрушимо.

Един по един свеждаха чело и тия, които до вчера все още бяха честни и неподкупни. А примерът заразяваше. Колцина безумци бяха останали още с чисто сърце? Ивац? Николица? Сермон?

Снежни вихри се блъскаха в бойниците на твърдинята, със зловец писък преминаваха вихри над затихналия град, езерото се вълнуваше и плискаше едри вълни на брега, сякаш и то чувствуваше спотаената тревога на охридчани от покоите на Владиславовата вдовица до най-простата рибарска хижа.

България беше без държавен глава.

Като кораб, останал без кормчия, тя сега се луташе в безизходен хаос, между хиляди противоречия и безброй дребни честолубия, които

никнеха всеки миг, отвсякъде, залюлени в неизгладими разпри и смъртни борби.

Един по един пристигнаха войводи и боляри от цялата страна, изтръпнали, тревожни, загубили мярка за лъжа и истина. Какво щеше да стане сега? Дали бе вярна тъмната мълга, че патриархът и парицата били решили да предадат държавата на Василий?

Мария се завърна заедно с дъщерите си от вечернята, на която бяха отслужили вече пета заупокойна на починалия ѝ мъж. Обвита в тънморавна мантия, с ниско спуснато було над очите, тя все още беше величествено хубава, както през дните на младостта си. Свела поглед към земята, тя бавно излезе от църквата на Свети Климента, между две редици смълчан народ, който вече не знаеше на какво да се радва и за какво да скърби.

В покоите ѝ я чакаха няколко нейни верни боляри, които бяха водили боя при Драч заедно с цар Владислав. Мария им посочи да седнат, отметна вдовишкото було и тихо каза:

— Говорете. Разправете ми.

Лазарица сведе чело, въздъхна:

— Аз бях далече от това място, моите люде бяха към пристана. Помня само, че изплашени войскари изтърчаха към шатрата ми и почнаха да викат: „Убиха царя... Ромеите го убиха...“ Пред стените на града, тъкмо гдето беше най-гъстият бой, там патриций Никита Пигонит и цар Владислав се срещнали на коне и дигнали копие един към друг. В това време двама пешаци се спуснали и проболо царя с мечове в корема.

— Какви са били тия пешаци? — Попита вдовицата — Ромейски, или...

Войводата вдигна рамене.

— Да. И аз чух. Някои казват, че били наши...

Мария сбърчи вежди, почна раздражено да премята в ръцете си маргаритна броеница. После се обърна към втория:

— А ти, видя ли с очите си кой уби царя?

Стотникът поклати глава.

— Аз обядвах с него в царската шатра. Повикаха ме навън, за да укротя някакъв разбунтувал се отряд. Когато се върнах, казаха ми, че царят бере душа. Както поднасял хапка към устата си, той внезапно почнал да вика и да сочи към нещо. Погледнали. Нямамо никого. А цар

Владислав продължавал да вика и да се дърпа изплашено: „Тука, тука, войници мои, защитете ме. Владимир иска да ме убие!“ И както скокнал да бяга, тъй и паднал на земята, сякаш сразен от мълния...

Мария не отвърна. Само сведе очи надолу и не ги дигна вече.

Третият повтори приблизително това, което бяха казали първите двама. Тя им даде знак с ръка, че са свободни да си отидат. След това дълго остана неподвижна, мълчалива, прилична на каменно изваяние. Тъй остана цяла нощ, потънала в размисъл, дорде едва на разсъмване можа малко да склопи око. Ала и сънят не ѝ носеше покой.

Тогава при нея свободно идваха тия, за които тя не искаше дори в мислите си да ги спомни. Гавраил ѝ подаваше ръка, приятелски усмихнат. Ала когато уловеше ръката ѝ, вече не я пускаше, стискайки я до болка. И очите му ставаха зли и страшни. Тя се дърпаше, извърщаше, за да го не вижда, ала тогава насреща ѝ се явяваше ослепеното момче, което диреше пипнешком пътя си и се блъскаше в нея, а зад него вървеше майка му, бледна, с кърваво чело и склопени очи. Мария бягаше ужасена от тях, но на пътя ѝ се изпречваше Свети Владимир, дигнал високо кръст в десница. Кръстът изпускате ярко сияние. Тя почваше да стене, да се мята, дорде се събудеше, цяла обляна в студена пот, с горещо чело и сгърчени от ужас ръце.

Тъй и сега тя едва дочака да се съмне и бързо стана, за да бъде готова за този съдбовен ден, в който щеше да се провъзгласи новият цар.

И отново седна на ложето си, потънала в размисъл, без да може да разреши мъчителните въпроси: защото за нея всичко се въртеше само около едно — престола, властта. Щеше ли да успее да ги запази?

Ясният ѝ ум виждаше, че борбата бе загубена. Царството загиваше. Не беше ли по-добре, вместо да се борят докрай, да дочакат смъртта, робството, или позорното развенчаване, а може би и най-страшното: да бъдат накарани да вървят отрупани във вериги, пред победната колесница на василевса в Цариград, да се сдадат доброволно, с мир, по приятелски. Може би така щяха все пак да запазят достойнството си, известна власт или почест.

Каква полза да бъде провъзгласен Фружин-Пресиан за цар? Пресиан II? Тоя, който трябваше да възкреси името на Симеоновия дядо... И да почне отново... Борбите на Бориса и синовете, и внуците му. За да дойде пак до старото положение.

Или Византия, или България.

Не можеха две мощни царства да делят място на полуострова. Твърде тесен бе той, за да изхранва две велики държави. Това бе явно. Дошел бе ред на България да се подчини. Защо повече излишни кръвопролития? Нека подчинението станеше с добро. Всички щяха да имат полза от него.

Навън, из тремове, се носеха бързи стъпки, звън от мечове, сподавени гласове. Болярите и войводите се събираха за велик съвет.

Мария стана. Тя бе взела вече окончателно решението си. Нека въпросът се реши колкото може по-скоро и нека тя изкара от това колкото може повече облаги за семейството си. Защото нямаше време за бавене. Василий бе потеглил от Цариград с неизброими пълчища. Макар и да бяха излишни.

Узрелият плод щеше да падне сам.

Мария се отправи за престолната.

С бавни стъпки всеки боляр заемаше отреденото му по достойнство място, от двете страни на престола, срещу ниското кресло на патриарха. Съдбовно звучаха тия стъпки в глухо смълчаните покои. Всеки идваше настръхнал, готов да се бори докрай, за да надделее неговото убеждение. Стари бойни другари се гледаха като диви зверове, готови да се разкъсат. Съмнение и презрение, недоверие и злоба блестяха във всички очи. Гневни десници по-яко стискаха мечовете.

Из въздуха се носеше буреносен лъх. Невидими облаци се тълпяха над всички тия замислени чела и мълчаливо свити устни. Като че ли трябваше само една дума да блесне като мълния, за да избухне крамолата.

Патриарх Давид седна с прекалена тържественост на своя стол, сякаш се мъчеше с подчертаване на сана си да добие повече мощ в неизбежната, приближаваща препирня. Царица Мария дойде, придружена от шестимата си синове. При появяването ѝ всички станаха на крака. Само патриархът дигна ръка за благослов, без да се изправя от мястото си.

Тишината бе страшна.

Кой щеше да дръзне първи да почне?

Патриархът, топарх Богдан и царицата се спогледаха. Ала войводата Ивац ги изпревари. Дребен, с изпъкнали скули и дълги черни мустаци, той напомняше много ярко прадедите си, дошли някога от азиатските степи. Малките му черни очи живо светеха. Жълтеникавото му лице стана още по-бледо.

— Царство ти! — се обърна внезапно той към Пресиана, който пламна и наведе смутено очи надолу. — Аз смятам, че е излишно да се губи време в празни приказки. Василий приближава вече стените на Одрин. А пътят му накъде ще е насочен по-нататък, ние знаем твърде добре. Часовете, миговете са скъпи. Нека врагът не се мами, че, след смъртта на всеки български цар, той ще може да направи една крачка по-близо до целта си. Нашият царски род лесно няма да се свърши. След Владислава има Пресиан, а след него, ето... — той посочи по ред младите князе — Алусиан, Арон, Троян, Радомир, Давид...

Глух шъпот се надигна и смълча. Ивац продължи:

— Пресиане... Ние сме готови да те следваме. Кажи една дума и ние ще пролеем кръвта си за тебе. Води ни. Борбата ще поведем, тъй както са ни научили дедите, ни. Дордето победим или паднем... Защото няма по-страшно, по-срамно нещо от робството...

Верна българска кръв говореше в тия огнени слова. Мнозина разколебани издигнаха отново чело. Много унили лица се покриха с мъжествен плам. Отново се разля оживен шъпот.

Патриархът вдигна ръка в знак, че ще говори. Всички замълчаха.

— Деца мои, велики боили, защо да се мамим? — се издигна тихо гласът му в плътната тишина. — Ние сме вече една загубена държава. Василий е тръгнал с огромна рат право към Охрид. Царството е пред неизбежна гибел. Нека спасим, каквото можем, като приемем подадената ни за мир и споразумение ръка. Вие всички видяхте, многогодишните кръвопролития не помогнаха нищо. Бог показва към коя страна е насочил благоволението си. Нека се примирим с волята му. Така ни е било отсъдено.

— От подчинението си на василевса ние нищо няма да изгубим... — каза топарх Богдан — всеки войвода си запазва властта над своите земи, с единствена разлика, че ще признава над себе си властта на цариградския цар, вместо на Охридския. А в замяна на това, всеки от нас ще получи ромейски висок сан: патриций, дука или стратег.

— В крепостите българските ли войски ще останат? — попита войводата Елемаг.

Богдан бързо сведе очи, ала веднага се окопити:

— Да.

— Във всичките ли?

Топархът отново се смути:

— Ромейски гарнизони ще има само в най-главните крепости.

— А то е все едно във всичките... каза Елемаг с повишен глас.

— Има ли това някакво значение? — се обади войводата Лазарица — когато ние ще бъдем една държава с ромеите?

— Ала кой ще заповядва в нея? Ромеите! А това значи не друго, а робство... — извика буйно старият Николина.

— За никакво робство не може да става дума, щом Василий няма да ни отнеме църквите, народния език, самостоятелната патриаршия и няма да измени нищо от навиците на народа ни, няма да разпокъсва държавната ни цялост. Тъй ние пак ще имаме старата си България от Дунава до Цариград и Драч... — заяви патриархът.

Тези думи направиха дълбоко впечатление.

Мнозина, възпламенени от думите на Ивац и Николица, отново сведоха глави. Дори и някои от най-непримиримите, като Кракра и Елемаг, се замислиха.

— Добре... — обади се войводата на Срем, който до тогава бе слушал мълчаливо — дотук всичко е наред. Ала кой ще ни потвърди, че тия хубави слова ще бъдат изпълнени, след като ние пуснем в калетата си ромейски войски?

Това, което се таеше в сърнето на всички, избухна. Мнозина скочиха прави и почнаха да викат и ръкомахат.

— Да! Така е... Знаем ги ние ромейските обещания... Кой може да им вярва?

Патриархът полска се изправи и каза тържествено:

— Ние ще скрепим всички условия със златопечатан договор, който ще трае за вечни времена...

Отново се дигна буря от викове. Най-ясно отекваше гласът на Иван:

— И Петър имаше договор с Цариград... Ала колко години го изпълняваха ромеите? Един ден им омръзна да се подчиняват на уговореното, почувстваха се вече силни да отхвърлят договора, и

когато нашите пратеници отидоха да получат дължимия данък, бидоха бити с плесници и позорно изпъдени...

Войводата Сермон — висок, сух, светлоок мъж — излезе към средата на залата и се обърна към младия цар:

— Твоята дума, Пресиане, ще бъде за нас закон... Кажете я. И ние сме готови да ѝ се покорим.

— Пресиан не е още увенчан цар... — каза гневно Богдан и се обърна към патриарха. — Нали младият княз не е още получил благословията на църквата?

Николица изпревари отговора:

— Негово светейшество е длъжен по закона да увенчае младия наследник... И ние сме събрани тука за това. Няма вече време за губене. И когато цар Пресиан сложи Самуиловия венец на главата си, тогава ние ще поискаме да чуем думата му. И ще ѝ се покорим.

— Вие сте избезумели! — извика войводата Драгомъж — седнали сме тука да бърбим като баби, а в това време Василий приближава стените на престолнината. Не можем да губим часовете си в приказки. Тия спорове и крамоли ги знаем от десетки години насам. Нека гласуваме! Който е за водене борбата докрай, да вдигне десницата.

Десетки ръце се простряха напред в буен порив. След това, бавно, колебливо, почнаха да се дигат и други. Преброиха ги.

— А сега, който е за примирие с Византия, който е за безкръвното споразумение и приятелско уреждане на вековната разпра, нека вдигне десница! — каза топарх Богдан.

Отново преброиха. Болшинство.

За миг настана дълбока тишина. Тъй страшна бе изненадата. Нима дотам бе вече стигнало злото? Нима и Кракра, нима и Драгомъж? Ала отведнъж се дигна грозен шум. Задрънча оръжие. Ядни мъжки гласове трепереха в болка и срам.

— Позорни дни трябва да изживеем! Да преклоним глава пред Василия! Пред тоя, който ослепи братята ни! Пред най-големия българомразец! — викаше отчаяно Сермон.

— Вървете, подчинете му се... Отворете портите на калетата си, сведете чело пред нозете му... — плачеше от свян и гняв старият Николица. — Защото вие не знаете какво е тежка робия, защото не сте лежали като мене в тъмниците на Влахерна... Безумци! Ала ние знаем

защо омекна десницата ви и не ви е вече мило да водете бран... Защото джобовете ви са пълни с ромейско злато! И защото много ви е примамна патрицианската диадема... Проклети предатели!

— Затворете му устата на този стар безумец! — крещеше ядно топархът. — Той не знае какво говори! Свършено е вече. Ние взехме решение. Комуто не е угодно, да напусне съвета...

— Нищо не е свършено още! — се изстъпи Ивац и изтегли меч. — Ние не сме чули още думата на царя... А само той може да се откаже от правото си да ни води и да ни заповядва... Пресиане! Говори! Ние сме готови да пролеем кръвта си, за да запазим правата ти на българския венец...

Но вместо младежа, отговори майка му.

Всички се укротиха. Млъкнаха. Впериха очи в царицата. Любопитни да чуят думите ѝ. Защото нямаше човек, който да не знае, че за Мария най-милото нещо бе царският венец. За нея той стоеше над всичко: достойнство, деца, чест... Как щеше властолюбивата гъркиня да се откаже от престола?

Ала тя вече бе взела своето решение. По-добре бивша царица в Цариград, майка на дуки и стратегзи, отколкото развенчана и унижена робиня, или бездомна, презряна скитница в чужда земя. Защото тя бе дълбоко убедена, че българският царски венец е изгубен вече завинаги за нея.

— Пресиан е напълно съгласен с мене. Светлият василевс е обещал почтено отнасяне към моята челяд, като ѝ даде високи чинове в Константинопол. Ние отстъпваме на драго сърце правата си на императорския род, който от сега нататък ще управлява ромеите и българите, като два братски народа, свели шия в общ ярем. Ние правим тази голяма жертва за сполуката на българския народ. Защото сега, ако не отстъпим с добро, после ще бъдем принудени да отстъпим пред властта на силата. И тогава няма да има милост за никого. Градовете ни ще бъдат опожарени, мъжете ослепени, жените и децата отвлечени в робство и преселени в малоазийските теми...

Бурни одобрения последваха царицата.

Ала Ивац отиде към нея и, задържан от противниците си, които искаха да му отнемат меча, извика:

— Права си, благочестива царице, но само ако предположим, че Василий бъде победител на българите... А ние още не сме опитали

щастиято си, да се бием под пряпореча на новия цар... Защо да не помислим какво би станало, ако пък ние победим?

— Твърде явно е вече кой ще победи в тая неравна бран... — каза Богдан, като гладеше неспокойно брадата си.

— Докато една бран не стане, никога не може да се предскаже кой ще бъде победен и кой ще бъде победител! — извика извън себе си Ивац. — Твърде често сме виждали огромни войски, разпръснати от шъпа бранници, и зле въоръжена, гладна и изтощена рат да нанася нечувани поражения на самоуверени нападатели...

— Помните ли Крума и Никифора? Забравихте ли Кардама и Константин Копронима? При Ахелой не бяха ли гърците много по-силни от нас? Не разбирате ли какво подготвяте за децата си? Василий иска да възстанови великата Юстинианова Византия. И вие му помагате за това. Нима има вече някой от вас, който да мисли за възстановяване величието на Симеонова България? Ала не! Ние може да сме малцина, но няма да отстъпим... — той буйно се издърпа от ръцете на тия, които го държаха, и се обърна към наследника, хвърли меч си пред нозете му. — Пресиане, кажи думата си! С нас ли си, или с другите.

Всички изтръпнаха, вперили очи в младежа. От неговата дума зависеше всичко.

Фружин-Пресиан поруменя. Не бе свикнал да говори пред толкова хора. Винаги подчинен на майка си, той никога до сега не бе имал възможност да има друго мнение, друга воля, освен нейната.

Мария спокойно го наблюдаваше.

Ала момъкът се окопоти, дигна чело. Черните му очи ярко блещукаха. Той слезе от стъпалата на престола, направи няколко крачки, подаде ръка на верния войвода:

— Аз съм с вас.

Ивац падна на колене, целуна в горещ порив подадената му десница, след това прибра меч си, високо го издигна във въздуха:

— Да живее цар Пресиан!

Викът се повтори бурно от много гърла. Разколебаните отново се одързостиха. В залата настана невъобразим глъч. Патриархът напусна събранието, последван от мнозина свои привърженици. Царицата се оттегли, пламнала от гняв, последвана от тримата си най-малки

синове. Защото и Алусиан, и Арон се бяха присъединили към големия си брат.

А врагът приближаваше.

И вместо да намери пред себе си чиличена стена от мъжествени гърди, готови да се бранят, или да умрат, той щеше да завари родни братя, настървени един срещу други в смъртна омраза, които пилееха ценни сили в безумна братоубийствена борба.

Късно през нощта младият цар влезе при майка си. Когато чу стъпките на сина си, Мария побърза да прикрие писмото, което пишеше, ала все пак острият поглед на момъка успя да забележи новия пергамент, който се подаваше под купчината стари хризовули и послания.

— Кому пращаш вести? — попита строго той, с нов, изменен, непознат глас.

Царицата го изгледа поразена. Нима това бе нейното покорно дете? Свенливият Фружин? Тоя навъсен, гневен мъж, който ѝ говореше така строго и заповедно.

Тя прие борбата. Измъкна пергамента. Подаде му го.

— На василевса. Докато ти се чудиш как да погубиш главата си, твоята и на твоите братя, аз се мъча да спасявам каквото още може да се спаси.

Царят четеше с бърз взор ситните редове и лицето му все повече потъмняваше. След това той скъса пергамента и каза:

— Ти си изумяла. Никога това писмо няма да отиде при Василий. Мария скочи.

— И все пак ще отиде! Утре патриархът заминава за Струмица и там ще чака василевса, за да му предаде моите условия... С доброволното предаване на престола аз ви спасявам живота и ви обезпечавам високи места в Цариград. И Богдан заминава, за да му предаде ключовете на града...

— И на съкровищницата, нали?

Царицата мълчеше.

Момъкът простря повелително ръка:

— Дай ми ключа на съкровищницата. Няма време за губене. До разсъмване трябва да събера конницата си и да пратя гончии за закупуване на оръжия. С което мога да въоръжа двадесет отряда хилядници и три хиляди конника.

Мария затвори очи за миг, в страшно колебание. Ала не, това бе лудост на невръстен младеж. Не. Борбата бе безполезна. Всичко бе загубено. Защо напразно да се хвърля на изпитание живота на челядта й, бляскавото бъдеще в Константинопол... Не...

Тя отказа решително.

— Аз ти заповядвам. Тук аз съм вече господар. Дай ми ключа...

Очите му заканително се смрачиха.

Майката се огледа изплашена. И все пак. Властта, честолюбието бяха по-скъпи от собственото чедо. Гордостта — седмият смъртен грях, я държеше цяла в своя плен.

Тя плясна с ръце. Стражи се явиха на прага. Посочи. Но по-бърз от мълния, Фружин Пресиан се бе преметнал през отворения прозорец към чардака, а оттам бе изтичал към покоите си, Алусиан и Арон го чакаха в тръпнещо безпокойство.

— Няма полза. Тя е непоколебима. Тука всички са с нея. Готово ли е всичко?

Двамата младежи кимнаха с глава.

Когато стражите на главната кула получиха повеля от царицата: да не пуцат никого да излиза извън крепостта, трима конници вече препускаха в лудо бягство по друма, който водеше към албанските земи.

Там, на планината Томор, ги очакваше с войските си войводата Ивац.

Една по една се предаваха яките и несъкрушими твърдини. Изоставен от своите войводи, народът посрещаше с радост новия си господар и обсипваше с цветя пътя му. Заразени от примера на знатните, всички се стараеха да спечелят благоволенieto на завоевателя, да изтръгнат някоя дребна облага: за себе си, или челядта си: пари, висок сан, търговски правдини.

Василий щедро раздаваше. Войводи и боляри станаха патриции, стратежи, протоспатарии.

Предателството заразяваше като грозна болест. Сега всеки ламтеше да се покаже колкото може повече покорен и угоден — за да стане и той патриций. Сурови воители, храбри мъже, дръзки бранници се превръщаха в покорни роби, заслепени от блясъка на сана, или опиянени от звъна на златото.

А в това време само трима дръзки безумци, Ивац, Николица и Сермон, се бяха оттеглили в непристъпните си крепости и се готвеха да бранят до последна сила свободата и честта на родината си. При Ивац бяха и тримата млади Владиславови синове.

Василевсът разпъна стан край Охрид и начело на многобройната конница влезе тържествено в българската престолница. Още пред вратите на Струмица той бе приел от ръцете на патриарха писмото на царица Мария, в което тя му повтаряше условията си и му предаваше страната. Там го бе пресрещнал и топарх Богдан, който му донесе ключовете на Охрид.

Сините води на езерото трептяха с огледален блясък под лъчите на пролетното слънце. Високо и чисто се издигаше южното небе. Празнично пременени девойки хвърляха цветя пред копитата на ромейската конница. Песни огласяваха целия град, китно разпилян по двата високи хълма. Екливо биеха клепалата на „Свети Пантелеймон“, където се пазеше светинята на българския народ: мощите на свети Климент; на съборната църква „Света София“, построена от цар Самуил, на „Свети Иван“, в далечината отекваха камбаните на манастиря „Свети Наум“...

Василий отиде в царските палати, седна на Самуиловия трон и заповяда да му донесат ключа от съкровищницата на българския царски дом.

И сам отключи несметните богатства, събирани от много славни родове. Мария и челядта ѝ бяха напуснали града още преди влизането на василевса — тъй както бе уговорено — и не бяха посмели нищо да отнесат със себе си.

Василий и людете му застанаха занемели пред безценната плячка: там имаше корони с едри бисери, златотъкани дрехи, пурпурни одежди, огърлия и пръстени, а освен това и 10 000 ливри чисто злато.

Василевсът заповяда да се раздаде всичко на войската му.

А след това заяви, че сваля от престола патриарха Давид и слага на негово място монаха Йоан Дебърски, ала вече само като архиепископ на българската църква.

Давид разбра, че разкаянието е безполезно, когато дойде късно.

На топарха Богдан василевсът даде титла патриций, ала го назначи за стратег на далечна арменска тема, като на негово място

назначи за управител на Охрид патриций Евстати Дафномил, начело на силен ромейски гарнизон.

След това се оттегли в стана си.

Навсякъде се чуваше висок и оживен ромейски говор. Разнасяше се примамен мирис на пържена риба, донесена с кошове от охридските рибари. Виното се лееше без мяра. Ромейските стратегии раздаваха на войскарите си златото на българската царска съкровищница. Конете цвилеха дълго и пронизително, отморени и нахранени. Издигнаха се песни. Млади ромейци чистеха и лъскаха усмихнати оръжията си, спомняйки си за някой чифт хубави черни очи на кръшни българки. Изведнъж всички оставиха работата си и се загледаха към друма, по който се дигаха облаци прах. В пет кочии пристигаше многобройната българска царска челяд.

Царица Мария идеше да се представи на своя върховен повелител. С нея бяха тримата ѝ по-млади синове и шестте ѝ дъщери, децата на Гавраил Радомир, начело със слепия му първенец. Само двете Самуилови дъщери бяха останали в Костур, без да искат да последват примера на Мария.

Василевсът излезе пред шатрата си и подаде милостиво десница на царицата, която му се поклони дълбоко.

Заедно с нея бяха дошли, като почетна стража на царската челяд, войводите Несторица, Лазарица и Добромир, с всичките си дружини.

А в това време на планината Томор се водеше отчаяна, неравна борба между войските на Ивац и ромейската рат.

Вечерта, когато Мария се прибра в шатрата си, забеляза, че българската стража е сменена с ромейска.

Тя бе вече пленница.

Томор бе обградена отвсякъде с ромейска войска, която бе заела всички проходи, докато войводата Ивац се изтегляше все по-навътре, към непристъпните висоти, докато най-сетне се затвори в непревземаемата си твърдина, кацнала на планината Врохот. От там никой не можеше да го изкара.

Тогава се яви съюзникът на желязото, мощният му брат златото. Невидими ръце пренесоха писма и отнесоха отговори. Между василевса и обезсърчените князе започнаха тайни преговори.

Василий заплашваше, че, ако не се предадат с добро, ще ги принуди да се покорят на силата на оръжието му.

Изморени от обсадата и изплашени от заканите, че ще бъдат ослепени и хвърлени в тъмница, Пресиан, Алусиан и Арон се предадоха в ръцете на ромеите, които ги отведоха при василевса. Там те се присъединиха към майка си и получиха отличия и награди. Пресиан стана магистър, а двамата му братя — патриции.

Беше 15 август: деня на Успение Богородично.

От всички по-близки и по-далечни краища, към непристъпните кули на войводата Ивац се бяха запътили негови близки и приятели, за да прекарат заедно големия празник. От старо време старейшините бяха свикнали на този ден да почетат болярина си с дар и да присъствуват, заедно с него, на църковна служба в манастиря край градището.

Всички пътеки бяха почернели от народ. Ала не само за да донесат в дар млада юница, или едър овен, и после да вземат участие в гощавката, идваха в тоя ден мнозина. А за да подкрепят с думи и дело своя властел и да му напомнят, че са готови да го следват с непоколебима вярност, докрай, в непримиримата му борба.

Стражите при входа на главната кула пропущаха един по един познатите люде и ги отпращаха при войводата, който се готвеше вече да тръгва за църковна служба.

Пред портите се явиха трима непознати. Говореха по ромейски. Стражите известиха за чудните гости на войводата.

Ивац махна отегчено с ръка.

— И в празник ли няма да ме оставят на мира... За петдесет и пет дни ще станат вече двадесет писма как получавам от василевса. Какво ли още ще ми предложи? Не разбра ли, че аз не съм Пресиан, нито Драгомъж, нито Лазарица... — и той добави с горчивина. — Нито Кракра...

Ала нов страж дотича развълнуван:

— Господарю... Това бил сам патриций Евстатий Дафномил! С двамата си прислужници...

Ивац се навъси. Какво значеше това? Какво диреше при него новият Охридски архонт? Безумец ли беше да дойде сам в ръцете на най-опасния си враг? Той направи знак да го доведат.

Евстатий Дафномил бе строен, красив мъж, с бяло лице и големи черни очи. Той се поклони дълбоко и смирено.

— Може да ти се види чудно, драгий братко, моето посещение. Ала преди да бъдем врагове, ние сме християни. И като чух, че на днешен ден имало събор и поклонение в този манастир, не можах да се стърпя и дойдох да те поздравя като брат и православен богоугодник...

Ивац се усмихна и прегърна госта си. Макар че в дъното на сърцето си съвсем не вярваше на смирените му слова, защото подозираше, че Евстатий е дошел като личен пратеник на василевса с нови предложения и условия за мир и покорство. Двамата отидоха на църковна служба, придружени от целия род на войводата. След това Ивац почете високия гост с най-доброто място на трапезата: сложи го от дясната си страна. Всички се развеселиха. Пиха наздравници. Отпуснаха сърцата си. Запяха стари, юнашки песни.

Но гостът все някак бе замислен. Най-сетне той тихо пошушна на домакина си:

— Имам важни тайни да ти доверя. Ала насаме...

Ивац се огледа. Любопитството го загложди. Какво щеше да му предложи ромеецът? Може би на василевса бе дотегнало да чака края на безплодната обсада — защото нито можеше да го принуди да му се подчини със сила, нито можеше да вдигне войските си. Нямаше ли веднага след заминаването му Ивац да вдигне бунт и да се провъзгласи за цар, както усърдно се разпръскваше слух?...

Или може би сам Евстатий бе нещо недоволен от господаря си и идваше да дири подкрепа у бунтовника?

Войводата посочи на госта да тръгне по една пътека, която водеше към гъсто залесена градина. След това направи знак на верните си люде да се отдалечат и сам се запъти подир патриция.

Наметката на ромееца се аленееше между тъмнозелените сенки. Те се отдалечиха доста. Никакъв шум не стигаше до тях. Само от време на време се издигаше в далечината някой весел смях, или хороводно провикване. Двамата се спряха.

— Е? — попита Ивац, като впери очи в чужденеца.

— Дойде до мене слух, че ти си искал да станеш цар на българите... — каза ромеецът.

— Не е вярно — отвърна войводата — това го разправят людетете, защото не могат още да се примирят, че...

Той се обърна. Ослуша се.

— Като че дочувам някакви стъпки.

Не можа да довърши думата си. Силни ръце запушиха устата му, повалиха го на земята. Чу се леко изсвирване. Ивац се бореше с всички сили. Макар и дребен, той бе: як като стомана. Извика няколко пъти. Ала гласът му се губеше в гъстината на дърветата. Ромеецът натисна с коляно гърдите му, запъхна с кърпа устата му, но силите му почнаха да отслабват, под натиска на яките Ивацови пръсти, които стискаха шията му. Почна да му причернява. Плахите стъпки, дочути от войводата, приближиха. Повикани от изсвиркването, двамата ромейски слуги на патриция, които ги бяха следили дебнешком, се впуснаха в помощ на господаря си. Помогнаха му да завърже ръцете и краката на българина. След това с остър нож му изчовъркаха очите.

Когато се убедиха, че никой не ги е видял, те избърсаха кървавите си ръце и се размесиха с гостите, като диреха къде ще могат да се скрият, в случай, че не успеят да избягат.

Един пронизителен вик откъм градината ги накара да изтръпнат. Верен слуга бе намерил полумъртвото тяло на своя господар. И докато всички тичаха и се блъскаха към мястото на злодеянието, ромеите се заключиха в една от стаите на кулата, готови да се защищават до смърт.

От бледните устни на обезобразения войвода хората му научиха имената на грозните нападатели. Страшен глъч се дигна отвсякъде. Всеки взе, каквото му падне под ръка. Стражите се спуснаха с копия и мечове. Гостите грабнаха камъни, тояги, лопати, запалени главни. Яростни възгласи разтрепераха въздуха:

— Убивайте! Сечете на парчета!

— Затрупайте с камъни тия измамници!

— Мъст за Иваца! Дръжте тия лукави убийци!

Евстатий и двамата му слуги разбраха, че няма да има пощада за тях. Смъртта приближаваше. За да спечели време и за да опита с изкусни лъжи да смекчи сърцата на тия побеснели люде, та загиването им да бъде по-малко мъчително, хитрият ромеец отвори един прозорец и даде знак, че иска да говори.

Гневната тълпа утихна за миг.

— Събрани мъже... — извика патрицият — лично аз не съм никакъв враг на вашия господар. Както знаете, той е българин, а аз

ромеец, чак от Мала Азия. Разбирате, че не без причина съм дошел тука да се хвърлям лудешки на явна смърт. Императорът ми заповяда да сторя това. Трябваше да му се покоря. Вие сте господари на нашия живот. Но вие ще го заплатите твърде скъпо. Не забравяйте ония 14 000 ослепени войници на Самуила! А вашето наказание ще бъде още по-страшно... Смятайте, че сам императорът сега е дигнал ръка върху вас. Единственото средство да спрете този удар, ще бъде да се подчините, да дойдете след нас и да му обадите за покорството си. Вземете си решението, ние сме си взели нашето. Нека тези, на които е омръзнал животът, дойдат първи да ни нападнат... Ако ние умрем, ще считаме смъртта за щастлива и блажена, защото имаме кой да потърси сметка и да отмъсти за нас...

Мъстта на Василий! На Българоубиеца...

Само произнасянето на името му смразяваше кръвта на хората.

Подлост и страх отнеха и последната дързост у тия жалки роби. И те сами заведоха своя господар, орела Ивац, кървав, сляп, окован във вериги, на гордия василевс. За да спасят своя жалък живот, своите имоти, спокойствието на челядта си.

За награда Евстатий получи всички Ивацови богатства.

След упоритата борба ромейската войска сломи и съпротивата на стария Николица. И докато синът му, вече ромейски патриций, носеше авзонско копие в служба на василевса, бащата гинеше в една солунска тъмница.

Станали вече ромейски патриции, войводите Елемаг и Гавра се разкаяха и пак вдигнаха бунт в земите си. В съда Елемаг отрече участието си. На Гавра извадиха очите.

Последен от всички биде сломен войводата Сермон, началник на крепостта Срем, управител на най-северната област, между реките Сава и Дунав.

Имаше ли граници наивността и доверчивостта на българина? Не беше ли още пресен споменът за Ивац?

Когато войводата Сермон научи от пратеника на съседния Белградски архонт Константин Диоген, че господарят му желае да се срещне с него, за да му каже някои твърде важни неща, смелият мъж,

който все още упорствуваше да се подчини на василевса, тогава, когато цяла България беше в ръцете му, отговори със следните горди думи:

— Нямам нужда от подобни гости. Който от слугите на Василий II иска да влезе в калето ми, може да стори това само с оръжие в ръка.

Ромеецът се засмя угодливо. Сведе очи в присторено смирение.

— Високият господин Константин Диоген ти дава клетва, че не иска да те мами. Щом нямаш доверие в него, тогава ето що: срещнете се с него край брега на Сава. Той ще дойде, придружен само от трима свои верни люде. И ти ела с трима телохранители. От какво ще се боиш?

Сермон бе храбър мъж. Той бе достатъчно смел, за да се обяви господар на независима област и да отхвърли всяко подчинение на ромеите. Той смяташе своята земя като последна останка от загиналото царство, ала и като първа стъпка, откъдето можеше да почне възкресението му. Затова очите на всички изгнаници, пленници и роби бяха обърнати към тази далечна утеха, която сгряваше сърцата с неизречени надежди.

Последен защитник на земята, която смели ханове бяха възвеличили като една от най-могъщите държави на света!

Последна искрица в разстилящия се мрак.

Дръзновен мъж бе Сермон. Ала премного честен, за да може да подозре, че може да съществува толкова черна измяна.

Той отиде на уговореното място, придружен от трима снажни войскари. Преди да тръгне, за последен път жена му падна на колене пред него, дигна обляно със сълзи лице, простря умолително ръце:

— Не ходи! Не ходи! Измама е това... Сърцето ми се свива в зла прокоба. Остани.

Войводата се изсмя. Прегърна жена си. Погали хубавото ѝ чело.

— Навсякъде ти виждаш само измами и завали, Недо... Преголяма е грижата ти към мен. Ала кажи, какво ще ми сторят? Ще бъдем четири мъже срещу четири. Нима ромейците ще бъдат по-силни и по-смели от моите люде? Ще чуя думата им и ще се върна.

Жената въздъхна, изтри сълзите си.

— Помни какво стана с Ивац! Невярна е ромейската душа...

— Диоген ми прати клетва. Той е ромеец, ала е и християнин.

Край брега на пълноводната, буйна река, Константин Диоген чакаше първи. Като зърна приближаващите се българи, в очите му се

стаи диво задоволство. Той простря ръце, пристъпи към новодошлите:
— Господ с тебе, брате Сермон!

Войводата се огледа наоколо си. На двадесет стъпки разстояние мирно разговаряха само тримата телохранители на ромееца. Наоколо, покрай целия бряг, из околните равнини — нито жива душа.

Той заръча на хората си да се отдалечат и те на същото разстояние като ромеите и попита.

— Кажи сега думата си, архонте. Любопитен съм да я чуя. Какво желае от мене Василий II?

Гъркът наведе замислено чело. Лека бледнина покри лицето му. Въздъхна.

— Знам, че красноречието ми ще бъде напразно, славний българинo, защото познавам твоето непреклонно упорство. Ала обещах, че ще ти говоря, дадох дума, че ще сторя всичко възможно, за да...

Той трепна. Откъм групата на тримата ромейски стражи се зачу тревожно подсвиркване. Гърците ръкомахаха нещо, оживено гълчаха и сочеха с ръце.

Сермон се обърна.

С бързината на мълния Константин Диоген извади от копринения си пояс остър кинжал и го заби в корема на българина.

Войводата се строполи, без да издаде нито звук. Буен поток алена кръв попи в пясъка. Гърците се спуснаха към конете си, които чакаха скрити в близката гора. Поразени и сломени от скръб, тримата телохранители на войводата изтичаха към крепостта, за да известят страшната вест.

И последният защитник на България бе загинал.

Ала когато Сермоновица видя градището, отвсякъде заградено от неприятелската огромна войска и зърна тялото на мъжа си, носено на ръце от ромеите, отпуснато в страшната неподвижност на смъртта, скръб и уплаха сломиха духа ѝ, и тя прие предложенията на тържествуващите врагове.

Ако не се съгласи да отвори портите на кулата, те щяха да подринат основите на стените и щяха да ги подпалят. Тогава не щеше да има милост за никого. Огън и меч щяха да унищожат това бунтовно гнездо. А тя щеше да бъде дадена за робиня на някой богат патриций или магистер. Но ако се съгласи с добро да пусне ромеите в града,

тогава животът и имотът на всички в него щяха да бъдат запазени. А нея щяха да отведат с почит в Цариград.

Преди да приеме, младата жена затвори очи, притисна длани на челото си, раздвоена в противоположни чувства.

Понякога един миг колебание решава завинаги съдбата на човека.

Сермоновица можеше да остави името си като ярка звезда в летописите на своя народ.

И вместо да стане паметна с някое величаво дело на непреклонна и честна борба, тя предпочете безславно да свърши дните си в Цариград, като съпруга на знатен ромейски велможа.

А Константин Диоген получи във владение и областта Срем.

Беше есента на 1018 година.

Българските крепости се сриваха до основи.

България вече не съществуваше.

Водите на Костурското езеро не бяха тъй сини, тъй прозрачни, тъй тихи, както на родния Охрид.

Двете Самуилови дъщери се взираха от висотата на крепостната бойница в зеленикавите, немирни води на езерото, което лежеше ниско между хълмовете, тясно, дългнесто и малко. И още по-тежко въздишаха по ширните слънчеви простори на сините талази. А сега, към жалбата и копнежа по родния дом, където царуваше дързък убиец, се прибавяше и глухата тревога на страшното, което ставаше там. Убиецът на брата им бе също убит, и тази вест ги бе изпълнила с радостно доволство. Но все по-тъмни слухове бяха започнали да пристигат, един след други, в неспирни вълни.

Двете царкини тръпнеха и изпадаха в отчаяние. После някакво тъмно злорадство ги прекосяваше. Най-сетне бе дошел ден за отплата и на оная страшна и кобна жена, която бе виновна за всичко. Тя бе надумала мъжа си да убие брата им и жена му, да ослепи Гавраиловия първенец, да убие княз Владимира... Все тя. Пламенна омраза изпълваше гърдите на двете моми. О! Да им паднеше в ръцете, на парчета биха я направили...

А ето че сега и тя бе наказана. Бяха я изгонили позорно от палата на Самуила, бяха я развенчали и превърнали в жалка робиня. И ако в

тия грозни дни за Екатерина и Рипсимия имаше някаква утеха, тя бе, че в провала на царството пропадеше и ненавистната убийца.

Ден и нощ въздишаха двете моми, облежнати на високите бойници на кулата, където ги бе заточила жегата с кървавите ръце, загледани в копнеж към запад, където се бяха родили, към дивната Преспа, там, където в църквата Свети Герман лежаха успокоени костите на целия им род...

Все по-тревожни бяха вестите, които пристигаха от час на час: Василий приближаваше вече Костур... След няколко часа се очакваше пристигането на новия стратег, който щеше да заеме с ромейска войска крепостта. Какво щеше да стане с двете заточеници?

Рипсимия улови сестра си за ръката. Посочи в далечината. Вятърът развяваше дългите ѝ черни коси, пристегнати със синя кордела над челото.

— Виж!

Сърцата им за миг замръзнаха в уплаха. Ромейската войска се бе задала по друма. Гора от копия се издигаше в далечината. Зачуха се удари от барабани, звуци от тръби. Конне препускаха напред в буен устрем.

— Ние сме вече робини... — изстена Екатерина.

Стражите се затичаха да издигат ромейски пряпорци над крепостта. По стълбичките отекнаха бързи стъпки. Българският войвода се втурна на площадката на бойницата. Бледен, с изменени до неузнаваемост черти.

— Трябва да се предадем или ще сринат калето...

Рипсимия отметна гордо чело. Сбърчи вежди.

— По-добре да загинем под тия развалини, отколкото да превием глава в позорно предаване.

— Каква полза от съпротива? Всичко е вече в техни ръце... Цялата страна.

Момата впери очи в боляра. С укор и гняв.

— Има още един кът свободна земя. Войводството на Сермон! Там ще избягаме и от там ще поведем борбата...

Момъкът въздъхна. Поклати глава в безнадеждно униение.

Сермон е убит в предателска засада.

Двете сестри се спуснаха една към друга, надавайки остри вопли, разтърсени от хълцания, задавени от сълзи. Всичко бе

загубено... След Ивац и Сермон! Нямахме вече българско царство. Те бяха в ръцете на Българоубиеца. В безумен порив Рипсимия се хвърли към бойницата, надникна над замайващата бездна!

— По-добре мъртва да ме види!

Две яки ръце уловиха нещастницата, преди да полети надолу. Жълта като восък, със склопени очи, момата тежко се отпусна в дълбока несвяст.

Когато отвори очи, тя се видя с вързани ръце, обградена от ромейски евзони, които я блъскаха с края на копията си, за да се събуди. Тя скочи от сламата, на която лежеше, огледа се смаяна наоколо си. До нея стоеше Екатерина и я гледаше тъжно с хубавите си черни очи. И тя имаше вериги на ръцете си.

— Нас ни смятат за робини, понеже не сме се предали доброволно. А сега искат да ни заведат при василевса.

Императорът бе разпънал стан край лозята, които обграждаха езерото. Необикновено доволен, че сломил съпротивата на Ивац и Сермон, той бе великодушно настроен. Упоритостта на двете моми го развеселяваше. Жени бяха. Най-сетне и те щяха да се примирят.

Двете пленници, обградени от стражи, бледи, с наведени чела, се отправиха към императорския лагер. Пътят им минаваше край лагера на робите. Очите на Рипсимия жадно диреха между насядалите на купчини жени, да зърнат омразната осанка на пленената царица, или на някоя от дъщерите ѝ. Диреше някоя по-красива палатка, по която да разпознае къде стоят знатните роби. Погледът ѝ падна връз един мъж, който полулежеше на земята, окован във вериги, мълчалив, неподвижен, с оборено чело. На мястото на очите му зееха две тъмни празнини.

Рипсимия застана като вкаменена. Позова тихо, със стиснато от мъка гърло:

— Ивац!

Войводата трепна, дигна лице, послуша се, помъчи се да познае чий бе този глас, който бе чувал някога тъй често. Изведнъж се усети, пламна:

— Рипсимио!

Стражите нетърпеливо подкараха двете моми към бойния лагер.

Двама души, които се обичаха и които можеха да бъдат някога щастливи, се бяха разминали завинаги, покорени от чемерната си

съдба.

Когато влязоха в императорската шатра, дъщерите на Самуила не дигнаха очи към тогова, който бе разсипал бащинията им и сега злорадно се надсмиваше над неволята им. Забили поглед в земята, те мълчаха със зачервено от срам и гняв чело, едва дочуваха пълните с благоволение слова, които изричаше тоя нисък, плещест старец, седнал връз престол, покрит със златотъкана повивка.

— Аз ви дарявам свободата... — казваше този противен глас. — Вие ще бъдете изпратени в Цариград, ще живеете в Свещения дворец, ще бъдете омъжени за видни патриции и почитани като най-знатни госпожи...

Той даде знак:

— Развържете ги. Дайте им скъпи одежди... Накити...

Рипсимия потърка с длани червената ивица на освободените си ръце. Дигна чело. За пръв път отпрати смело взор към лицето на поробителя. Ала сърцето ѝ подскочи чак до гърлото. Цялата ѝ кръв се блъсна в грозна изненада.

Коя беше тази жена, която седеше тъй надменно от лявата страна на василевса? Която ги гледаше тъй присмехулно с големите си черни очи? Макар и с посивели коси, все още величествено хубава.

Мария!

Изменницата.

Убийцата...

Тази, която бе предала царството в ръцете на ромеите...

И ето че страшното ѝ предателство бе останало без казън. Погорда от всякога, тя разделяше почит с покорителя на държавата си... Неуязвима, недосегаема.

И Екатерина бе вдигнала очи, втренчена, поразена, в нечуваната гледка.

Червени облаци замрежиха очите на Самуиловите дъщери. Гневът преля в тях като буен поток, неудържим, яростно клокочещ. С диви писъци двете моми се нахвърлиха върху предателката, върху убийцата на брата им Гавраил, върху убийцата на зетя им Владимира... Докато се опомни, Мария се намери в ръцете им. Със зъби, с нокти, разярените жени почнаха да я душат, да скубят косите ѝ, да дращят лицето ѝ. Отчаяни викове огласиха палатката. Привтекоха се стражи. Намесиха се в борбата. С голяма мъка ги разтърваха.

— Кръвопийца! — крещяха девойките. — Измамница! Гнусна предателка!

Разчорлена, окървавена, Мария напусна залитаща царската шатра, обградена с гъста стража, която я бранеше от бесния гняв на Екатерина и Рипсимия.

Василевсът употреби всичкото си красноречие, за да укроти бедните девойки. В тоя безумен изблик те бяха излели цялата си болка, всичкото си отчаяние, оскърбеното си достойнство, загубените си блянове...

Сега ги очакваше само това, което благоволениято на победителя можеше да им отреди.

Нямаше вече нито една непокорна глава в новопревзетото царство. В победен поход Василий обходи всички български земи, като прие ключовете на всички крепости. Когато мина край река Сперхей и видя още да се белеят купищата кости на българите, загинали преди 22 години в защита на родината си, той дълго остана замислен пред тия зловещи останки, благославяйки, че най-сетне многогодишната борба е свършена и то в полза на ромеите. В църквата на Света Богородица, в Атина той заповяда да се отслужи благодарствен молебен за победата, а когато стигна пред стената, която стратег Рупен бе построил при Термопилите, за да брани Елада от българите, доволна усмивка се разля по бледото му старческо лице.

Целта на живота му бе постигната.

Тази стена можеше вече да се събори.

По мраморните чардаци се мятаха копринени килими, везани със сърмени жички — друмовете се посипваха с цветя и лаврови клончета, връз прозорците се спущаха червени и златисти платове, които се вееха в буйни талази. Тежки плетеници от редки цветя прекосяваха улиците, свързвайки прозорците и чардаците на срещуположните домове. Огромната столица бе препълнена с празнично пременени люде, които оживено изпълваха всички по-главни улици и площади. Песни и музика ехтяха из целия град, виното се лееше без мяра, имотните раздаваха дрехи, пари и храна: в целия Константиновград нямаше човек, който да не ликува. Лесната и неочаквана победа,

невероятното покоряване на мощната империя, с която от векове бяха водили смъртен двубой, изпълваше с опияняващ възторг всеки ромеец.

Това, което никой не бе посмял да бленува дори, бе изпълнено: страната на храбрите и непокорни варвари, непобедимата държава на Симеона, бе цялата покорена от Византия. Страшният кошмар, който не даваше покой на Свещения дворец, вечната заплаха от север — не съществуваше вече. И затова ромеите се готвеха да посрещнат с нечувано велелепие славния си василевс, победителя на страната, която никой дотогава не бе успял да сломи, този, който дръзко се бе накичил с прозвището — Българоубиец.

Все пак шумните викове, радостните песни, музиките и суетливата глъчка, които нахлуваха откъм улиците, не можеха да се нарекат особено приятни за ухото на новопровъзгласената зости, която имаше задължението да подрежда накитите на византийската императрица.

Придворната госпожа даваше заповеди на прислужниците, надменно сочейки им скъпоценните ковчезета, в които се разпределяха диадемите, огърлята, гривните и пръстените. Когато една млада арменка нададе неволно възклицание на възхита, задържайки няколко мига в ръцете си една великолепна златна корона, обсипана с елмази и рубини, новата зости сви вежди, прехапа устни и направи знак да се не запира в работата си, защото нямаше време за губене. Ала някои успяха да забележат бързия блясък, който бе прекосил зениците ѝ, да доловят вълнението, което бе пречупило гласа ѝ.

Някога тази корона бе красила челото на зости Мария, когато тя бе царица на България.

Придворната заповяда да затворят прозорците, за да не слуша веселата глъчка на тържествувания град и почна да отделя накитите, които императрица Елена щеше да носи на посрещането. Василисата бе пожелала да облече пурпурноцветни одежди — знак на гореща радост и огнено ликуване, та затова избираха накити предимно с безценни камъни, които излъчваха кървав блясък. Арменката отново спря взор връз чудната корона, която сияеше в алени искри, ала леденият поглед, с който я смрази зости Мария, я накара да преглътне думите, да зарови пръсти в бисерите на нанизите и внимателно да опитва здравината на вървите.

Бившата охридска царица отиде до прозореца, погледна разсеяно към притискащите се, ликуващи тълпи и затвори клепачи. Задиша тежко.

И това щеше да мине.

Най-горчивият час.

За да не присъствува на тържественото посрещане на Българоубиеца, тя щеше да поиска отпуск или да се престори на болна, та да не бъде принудена да следва императрицата, като една от най-важните госпожи на свитата ѝ. Не, тя нямаше сили да дочака със спокойно сърце победителя, да застане редом с гръцките патрицианки връз стъпалата на църквата Света София, сред пъстрата и бляскава рамка на василисата.

И след като прибра ключовете на съкровищницата, веднага се отправи към покоите на императрицата. Загатна предпазливо за желанията си. Помоли. Настоя. Василиса Елена учтиво отклони предложението. Тогава Мария твърдо реши в уречения час да се разболе, затова подведе разговора към някаква стара своя болка. Но от очите ѝ не убегна студенината, с която Елена следеше ловките извъртания на речта ѝ.

И някакъв неясен страх я сграби, за пръв път тя се почувствува слаба и безпомощна, без своя воля — неволница, оставена на милостите и благоволенията на довчерашните си врагове.

Бе ранна пролет.

1019 година.

Босфорът бе препълнен с ладии, накічени с цветя. Улиците бяха претъпкани с народ. По прозорците висяха кичури човешки глави, плътно долепени една до друга. Деца и девойки, с китки и венци, щяха да посипят победителя с благоуханен цветен дъжд. Млади момци пръскаха навсякъде скъпи, благовонни масла. Хор от триста девици щеше да посрещне Българоубиеца с хвалебни слова.

Зости Мария дочака разсвет будна. Нито за миг морното ѝ чело не можа да се склони в успокоителен сън. Тя се разхождаше из стаята си с тревожни стъпки, шъпнейки безмълвни молитви, просейки сила, за да изживее най-мрачния ден от живота си: по-тъжен от деня, в който бяха известили смъртта на съпруга ѝ, по-злокобен от деня, в който бе

напуснала цариграда Охрид. Защото сега щеше да бъде оскърбено най-скъпото за нея чувство: надменността.

Най-страшният от всички седем гряха.

Да върви като придворна на византийската императрица, две стъпки след нея, да не бъде тя първата, единствената, тая, към която се отправяха всички почести... След като е била царица...

Мария изстена, закърши ръце, затвори очи. Изпод стиснатите ѝ клепачи изникнаха сълзи, измокриха лицето ѝ.

Но нямаше други път. По-добре зости на императрицата, отколкото робиня на завоевателя. Това бе наградата за покорността, с която бе приела предложението на Василий.

Тежки стъпки на войскари отекнаха в трема навън. Тя подири с взор кротко заспалите си деца. Защо тъй рано? Тя не бе още готова. Челядта ѝ още спеше. Младите ѝ дъщери нямаше да имат време да се нагиздят.

— Ще бъдете изведена извън града, за да не става нужда да участвувате в свитата на светлата августа Елена... — обясни началникът на варягите, като настоя да се побърза с обличането.

Мария си отдъхна. Най-сетне желанието ѝ бе изпълнено. Елена се бе вслушала в горещия ѝ копнеж: да бъде далеч от тържеството, което я унизяваше. Ала изведнъж грозно съмнение я клъцна. Тя побледня, позеленя, почувствува как всичко се завъртява около нея. Черни кръгове затанцуваха пред очите ѝ, стори ѝ се, че въздухът се свършва. Помъчи се да отпъди страшната мисъл, ала не успя. Защо стражите я гледаха с такова нескрито злорадство? Защо началникът тъй припряно настояваше да бързат? Господи! Нима бе възможна толкова черна измама? Тя се хвърли към децата си, които, разбудени от глъчката, се спуснаха към нея. Прегърна ги като орлица. Пошъпна с изстинали устни:

— Нека те останат тука! Нека бъда отведена сама!

Заповедта бе ясна и неумолима.

Качиха ги на две кочии и плеснаха конете да карат с най-усилен галоп по посока към друма откъм Силиврия. Неподвижна, окаменяла в смъртна тревога, Мария мълчеше, затворила очи, притиснала ръце до дланите си, заслушана в тропота на конските копита. Сърцето ѝ сякаш щеше да разчупи гърдите ѝ. Нямаше вече съмнение. Тя почваше да разбира. Това бе друмът, по който щеше да пристигне победната

войска. И те не я отдалечаваха от нея, а напротив, отиваха право към нея.

Бе дошел часът на изкуплението.

Тълпата ревеше в изстъпление:

— Зито! Зито!

— Да живее Българоубиеца!

— Слава на победителя!

Млади девиси пуснаха на свобода безчет гълъби, които замрежиха небето с белите си крила. Почнаха да хвърлят цветя.

Хор запя бавно и тържествено:

„Ето иде утринната звезда. Ето зорницата изгрява. Багрянородният василевс отразява в своя поглед слънчевите лъчи. Ето величаво шестува бледната гибел на българите — император Василий! Народи и племена, кланяйте му се, почитайте го, навеждайте врат пред неговата власт...“

Цветята непрекъснато се сипеха въз позлатената колесница, теглена от четири чифта снежни коне. Народът падаше на колене, простираше ръце към изправения в колесницата император, викайки:

— Многая лета на август Василий!

С надменно отменато назад чело, украсено със златна диадема, обсипана с пера, бисер и рубини, Българоубиеца приближаваше самодоволно ликуването на народа. В лявата си ръка държеше меч, в дясната копие. Над моравата му туника, поръбена със сърмен ширит, бе надяната ризница от златни плочки. На плещите му се вееше синя наметка.

От време на време той поздравяваше, като вдигаше високо копието си във въздуха. Скъпите камъни по диадемата, по наръкавниците му светкаха в пъстър блясък.

Тържественото шествие мина през Златната порта. Отправи се към Света София, където патриархът щеше да отслужи благодарствен молебен. От мургавото лице на Василий не слизаше тържествуващата усмивка.

Какво от това, че бе превзел с измама едно царство? Какво от това, че го бе покорил с коварни и лъстиви думи за мир и обич?

Средствата нямаха значение. Важно бе да се постигне целта. Щом българите, тия дебелоглави варвари, бяха тъй наивни да му вярват, защо да ги съжалява? Толкова по-зле за тях. Думите бяха примамни и сладки, докато храбри войводи държаха българските крепости, пълни с юначни и силни войски. Но сега тези крепости бяха заети от гръцки стратегзи, или сринати до основи. Войводите на Самуила гинеха в тъмници, други водеха безславно съществуване като ромейски патриции, а на мнозина костите се търкаляха по безбройните бранни полета.

И обещанията бяха отнесени от крилатия вятър.

— Зито! Зито!

— Да живее Булгароктона!

— Слава на кир Василий!

Пред позлатената колесница, боса, в праха, с вързани назад ръце и разплетени коси, следвана от цялото си домочадие и Самуиловата челяд, вървеше бившата царица.

Забила поглед в земята, навела чело, Мария се движеше като насън, сред тия диви кръсъци, сред ека на камбаните и възторжените ликувания на обезумялата тълпа.

Като рядко зрелище, като най-ценна украса на победното шествие.

Това бе справедливата казън на вечната правда, която никого не отминава.

Когато вечерта василевсът свали императорските си одеяния и облече монашеско расо от груб вълнен плат, той коленичи пред златокваната икона, пред която бе дал обета си и сведе чело до земята.

И до края на дните си той остана суров и безжалостен към себе си, постник и отшелник, ала с доволно и ликуващо сърце.

Най-сетне, след три века борба, непобедимото племе бе покорено.

И с дръзка самоувереност той прие да му прикачат прозвището: Българоубиец.

Нито белите коси, нито преживените изпитни можаха да променят нрава на честолюбивата, надменна жена.

Със смирено лице и изкусно слово тя продължаваше да плете интриги и на стари години, ала вече замесена в измамите и коварството на византийските палати, където бе станала близка поради сватовските си връзки.

Малцина разбраха каква намеса бяха имали Фружин и майка му в тъмната разпра, която през 1026 година отне живота или зрението на мнозина ромеи и българи. Патриций Василий Склира, Роман Куркуа и българските войводи Богдан, Глава и Гудел бяха образували заговор против император Константин VII. Ала съзаклатието бе разкрито. Роман Куркуа, който беше зет на Фружин, заедно с болярите Богдан, Глава и Гудел бяха ослепени, Склира заточен на остров Оксия, а Фружин Пресиан — на остров Плата.

Новият император Роман III Аргир го опрости. Но само след три години Фружин и майка му, зости Мария, бяха заловени като главни участници в новия дворцов заговор против Роман III. Под влиянието на честолюбивата си майка, Фружин беше завързал любовна интрига със сестрата на императрица Зоя, младата порфирородна княгиня Теодора.

Зоя и Роман Аргир трябваше да бъдат убити; за да могат Теодора и Фружин да заемат освободения престол.

Отново бе закипяло старото, жадно за почести сърце на Мария. Отново бляскав царски венец почваше да се примесва в сънищата ѝ. Обидата, която ѝ бяха нанесли, карайки я да върви пред победната кочия на Василий Българоубиеца, не бе забравена. Като люта змия споменът хапеше оскърбеното ѝ сърце. И тя живееше в сянката на императорския престол, лицемерна придворна и неверна приятелка, дебнейки часа на отплатата. Вместо загубената българска корона тя щеше да добие за чедата си блясъка на константинополския венец.

Но през една ветровита, тъмна нощ предателска уста разкри в последния миг хитро скроения заговор.

Теодора отстраниха от Свещения дворец, а магистър Фружин Пресиан биде ослепен и подстриган за монах в манастира „Мануил“. Наскоро след това той почина. Майка му заточиха в Мантинейския манастир, в темата Букеларий. А към края на 1030 година я преместиха в далечната малоазийска тема Тракезия.

Тъй завърши злощастния си бурен живот последният държител на българския скиптър, издънка от храбрия и непреклонен род на комитопулите — Фружин-Пресиан.

И още веднъж, за последен път през живота си, Мария повярва, че ще възвърне на рода си бленуваната власт, сиянието на венеца и мощта на скиптъра.

И отново се проля невинна, еднородна кръв. Ала напразно. Защото този път българи се биха помежду си, пламнали в смъртна омраза един към друг, домогвайки се до наследството на бащите си.

Когато научи, че Самуиловият внук Петър Делян вдига бунт в поробената родина, вторият син на бившата зостя Мария, буйният Алусиан си спомни, че и той е внук на Самуиловия брат Арон и не можа да успокои надменната си кръв.

Алусиан получи вест от майка си, която му напомняше дълга към бащинията и правата му върху българския престол. Тогава той напусна своята тема Теодосиопол в Армения, остави хубавата си млада жена, обичните си деца, и преоблечен като арменски слуга, незабелязано се промъкна чак до Константинопол. Страшна трябва да е била жаждата на Алусиан, за да превърне гордия хубавец в неузнаваем дрипав бежанец! В Царския град не можа да го познае никой, дори и най-близкият му приятел Михаил Псел. И докато от Мала Азия до Тракия всички стражи диреха забягналия, Алусиан беше вече в Солун, а от там се промъкна до лагера на Петра Деляна. В лагера на новия цар.

И още веднъж трябваше да се изкупи отдавнашното братоубийство.

Още един мъж от рода на Самуила трябваше да падне убит от ръката на Аронов потомък.

Алусиан ослепи Петра Деляна, родения от маджарската княгиня син на Гавраил Романа, който бе отраснал в ранно детство в двора на крал Стефана, а по-късно, бе усетил в жилите си да бие вярна и гореща българска кръв.

Напразно престъпление. Безполезна жестокост.

Кратко трая властта на цар Алусиан. След няколко поражения той отново си спомни, че е ромейски патриций, че има богата жена в Армения и деца, които го очакват. И след като извърши пъкленото си дело: да унищожи от честолубие и съперническа ненавист великото дело на Петра Деляна, той се завърна в Цариград, като магистър и близък приятел на новия император Михаил IV.

Една стара, престаряла жена се разхожда край брега на южното, топло море. Грохнала и прегърбена, тя се подпира на монашески

посъх. В черните ѝ очи още се таи жив, незагаснал блясък. Белите ѝ коси обкръжават лице, което носи следи от някогашна горда красота.

Тя дълго седи край брега, загледана в сините простори, вгълбена в спомени от бурното си минало, в блянове по идните дни. Защото тя не престава да се надява, да копнее, да пресмята връзки и изгоди, да очаква благоволението на съдбата.

Една от дъщерите ѝ бе станала съпруга на император Исак I Комнин, нейна внучка от Алусиана — жена на император Роман IV Диоген, а друга внучка от Траян — жена на Андроник Дука, брат на император Константин X. Първородният син на Алусиан е магистър и управител на град Едесса, чак при бреговете на Ефрат, вторият му син е дука на византийските войски в Армения. Първенецът на Арон с управител на темата Тарон, а вторият има сан проедър и дука.

Цялото ѝ потомство е изпъстрено с български и ромейски имена: Самуил, Василий, Радомир, Арон, Теодор... Заплетени в непрестанни съзаклятия, ту стигнали на една стъпка до престола, ту изчезнали, с извадени очи, в някой манастир...

Цял живот тя бе мислила за власт, за почести и слава.

Най-жестокият смъртен грях — гордостта — не я беше изпуснал нито за миг от неумолимата си мрежа.

През много кръв, през много унижения, през много грях бе минал нейният път, устремен към една пътеводна звезда: сиянието на царския венец. С безсънието на много нощи тя бе заплатила кратките радости на честолюбието.

Често тя се стряскаше насън, когато умората успееше за миг да склони челото ѝ в кратка почивка. Неволно погледът ѝ падаше върху ръцете ѝ. На светлината на месеца, покрити със сенки и светлина, те изглеждаха опръскани с петна от кръв. Мария скачаше и като безумна тичаше към широките манастирски чардаци, простираше длани, приближаваше ги към очите си...

Чисти бяха, чисти бяха...

И все пак тя бе проляла човешка кръв, за да разчисти пътя си към властта. И тази кръв тежеше въз нея. Воплите и стонове на цял един поробен народ достигаха до нея като смъртно ехо от бунтуващо се море, като хор от проклетия, които гонеха потомството ѝ до девето коляно.

Колко грях, колко човешка слабост...

Молитвите и едрите вощеници, които палеше пред всички икони, не можеха да облекчат тъмната тревога на сърцето ѝ. Вятърът, който шушнеше из високоизникналите папрати, напомняше стона на Косара, която оплакваше убития си мъж — княз Владимир. Острият писък на нощна птица извикваше спомена за предсмъртния вик на царица Ирина. Вихърът, който виеше край стените на манастири, приличаше на бесния гняв на Самуиловите дъщери, които я бяха нападнали със зъби и нокти, крещейки в лицето ѝ цялата си ярост, всичката си мъка за загубената бащиния. Всяка трептяща сянка, отхвърлена от вощеницата връз стената, я караше да се сепва в смъртна премала. Понякога нощем ѝ се струваше как някаква ледена ръка се слага на челото ѝ, докато набързо изшъпната молитва прогонва тежката мора.

Всичките си пари и ценности раздаде по църкви и манастири, по сираци и божеци. Щяха ли да ѝ бъдат простени страшните измами и измити петна на безбройните прегрешения...

Старата монахиня стоеше по цели часове край брега на топлото море, с поглед устремен към север. Към страната, която пъшкаше в непосилна робия, предадена от безумна жажда за власт и почест.

Преди да умре, попита само едно:

Дали в упокойните молитви ще я споменават като царица.

Но и подир смъртта ѝ, надменната, размирна нейна кръв не можа да намери покой.

Близо сто години след влизането на Василий Българоубиеца в Охрид, двама правнуци на Мария: Арон и Теодор бидоха заточени в тежко изгнание, поради заговора, който бяха направили против императора Алексей I Комнин.

И все пак, сред толкова кървав мрак, сред толкова позорни падения и измени, няколко имена греят с непомрачим блясък, чисти и ясни, толкова по-ярки, колкото по-черна е тъмната, сред която светят.

Ивац, Николица, Елемаг, Гавра, Сермон...

Храбри боили, верни български сърца, неподкупни витязи...

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.